

Urbana arheologija za javnost: arheološki parki in lokalni arheološki načrti

Public Urban Archaeology: Archaeological Parks and Local Archaeological Plans

© Katharina Zanier

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo in Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije; katharina.zanier@ff.uni-lj.si

© Rok Ratej

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije; rok.ratej@zvks.si

Izvleček: V prispevku so predstavljene nekatere definicije in pripomočki, ki smo jih razvili v okviru projekta ArcheoDanube (DTB413). Projekt sofinancira Evropska unija v okviru transnacionalnega programa Podonavje (Interreg Danube Transnational Programme). Prispevek, kot tudi projekt, povezuje področja urbane arheologije, arheologije za javnost, upravljanje arheoloških najdišč in arheološki turizem. Pri tem se srečujemo z osnovnimi pojmi, ki so deloma še potrebni jasne definicije. To velja v prvi vrsti za pojem »arheološki park«, za katerega obstaja več načinov uporabe. Po pregledu raznih opredelitev v novejših mednarodnih dokumentih konservatorske doktrine predlagamo definicijo, ki temelji na odlični definiciji v hrvaški zakonodaji. Sledi kratka obravnava specifik arheološkega turizma. Arheološki parki so namreč pomembna komponenta pri njegovem razvoju. V nadaljevanju se posvečamo glavni temi prispevka: Lokalnemu Arheološkemu Načrtu, ki je eden osrednjih produktov projekta ArcheoDanube. Lokalni Arheološki Načrt je nova, širša oblika načrta upravljanja, posebej oblikovana za specifično situacijo arheoloških ostalin. Za razliko od običajnih načrtov upravljanja za spomenike ali spomeniška območja lahko Lokalni Arheološki Načrt pripravimo za širša območja, npr. mesta; ponuja možnost obravnave arheoloških ostalin različnih predelov, z raznovrstnimi rešitvami prezentacije in interpretacije, v sklopu skupnega okvira. Načrt nato primerjamo s podobnimi načrti, ki so v veljavi v Sloveniji in drugje, ter ocenjujemo relevantnost in uporabnost Lokalnega Arheološkega Načrta pri oblikovanju arheoloških destinacij.

Ključne besede: urbana arheologija, arheologija za javnost, arheološki park, načrt upravljanja, Lokalni Arheološki Načrt, upravljanje arheološke dediščine, arheološki turizem

Abstract: The paper presents some definitions and tools developed as part of the ArcheoDanube project (DTB413). The contribution, as well as the project, connects the fields of urban archaeology, public archaeology, management of archaeological sites, and archaeological tourism. In doing so, of course, we come across basic concepts, some of which are still lacking clear definitions. This applies especially to the term “archaeological park”, which has several uses. After reviewing various definitions in recent international doctrinal documents, we propose one based on the excellent definition in the Croatian legislation. The following is a brief discussion of the specifics of archaeological tourism. Archaeological parks represent an important component in its development. Afterwards, we discuss the main topic of the paper: the Local Archaeological Plan, which is one of the main products of the ArcheoDanube project. The Local Archaeological Plan represents a new, broader form of management plan, specially designed for the specific situation of archaeological remains. Unlike conventional management plans for monuments or monumental areas, a Local Archaeological Plan can be prepared for wider areas, e.g. a city, and offers us the possibility of dealing with the archaeological remains of different areas, with various solutions for presentation and interpretation, in the frame of a common outline. We then compare the Local Archaeological Plan to similar plans in force in Slovenia and elsewhere, and assess its relevance and usefulness in the development of archaeological destinations.

Keywords: urban archaeology, public archaeology, archaeological park, management plan, Local Archaeological Plan, archaeological heritage management, archaeological tourism

Uvod

Pogosto izpostavljamo pomen kulturne dediščine za lokalni in trajnostni razvoj. O tem obstaja soglasje na načelni ravni, vendar se v praksi velikokrat pojavljajo težave in nasprotja interesov, ki otežujejo ali ovirajo udeležanje sonaravnega izkoriščenja možnosti, ki jih ponuja kulturna dediščina. To velja še posebej za arheološko dediščino (oziroma predvsem za nepremične arheološke ostaline), saj ima za razliko od stavbne dediščine redkokdaj takšne lastnosti, ki bi lahko neposredno omogočile njeno uporabo in razumevanje. Še posebej konfliktno je sobivanje arheološke dediščine v mestnih središčih, ne

glede na številna desetletja izkušenj na področju urbane arheologije, ki se ukvarja predvsem z raziskovalnimi vidiki, ne pa toliko s prezentacijo in popularizacijo arheološke dediščine v mestih. Koncept urbane arheologije, kot ga podrobneje definirata Martin Biddle in Daphne Hudson (Biddle, Hudson 1973), je dozorel na podlagi številnih predhodnih pionirskih izkušenj, zlasti ob rekonstrukciji mest v povojnem obdobju. Obsežna literatura s področja urbane arheologije (npr. Biddle 1988; Council of Europe 1999; Gelichi 1999; O’Keeffe 2014; Baugher, Appler, Moss 2017) se je v veliki meri osredotočila na raziskovalne strategije in pristope. Glavna skrb urbane

arheologije je namreč zagotoviti ustrezno raziskanost in dokumentiranje arheoloških ostalin; te so lahko v okviru predhodnih arheoloških raziskav ob pogostih in gostih gradbenih posegih v mestih načeloma nadzorovano odstranjene (če so ustrezno dokumentirane) in niso ovira za sodobni urbani razvoj, razen kadar gre za izjemna arheološka odkritja, po katerih lahko sledi fizična ohranitev ali celo prezentacija ostalin *in situ*. Ne glede na izbrano rešitev fizičnega ali dokumentarnega (arhivskega) varstva odkritih arheoloških ostalin je postalo zelo pomembno vprašanje, kako učinkovito predstaviti javnosti vse številnejša arheološka odkritja v mestih in kako jih vključiti v mestno dogajanje kot komponento z dodano vrednostjo za lokalni razvoj. Tej problematiki se posveča projekt ArcheoDanube – *Archaeological Park in urban areas as a tool for Local Sustainable Development* oziroma Arheološki park v mestnih območjih kot orodje za lokalni trajnostni razvoj.¹ Projekt je namenjen razvoju učinkovitih pristopov k ohranjanju in prezentaciji arheoloških najdišč v sklopu mestnih središč z namenom vzpostavitve uspešnega, a trajnostnega arheološkega turizma. Vodilni partner projekta je Mestna občina Ptuj, ki se posveča prezentaciji arheološke dediščine Petovione. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije sodeluje kot strokovni partner (*knowledge provider*), pri čemer je z drugimi mednarodnimi partnerji prispeval k razvoju metodologije za načrtovanje prezentacij ter upravljanje arheološke dediščine. V projekt je vključenih kar 15 partnerjev iz 11 držav.² Med njimi so strokovne institucije, ki pripravljajo orodja za razvoj arheoloških parkov in arheološkega turizma, ter predstavniki lokalnih skupnosti, ki bodo ta orodja uporabili za razvoj pilotnih arheoloških najdišč. Dosežki in izdelki projekta so redno objavljeni na njegovi spletni strani (Splet 1).

Med glavne cilje projekta sodijo oblikovanje pristopov za prezentacijo arheoloških najdišč v sklopu mestnih središč, razvoj metodologije za presojo ustreznih načinov prezentacije arheološke dediščine, razvoj arheološkega turizma, vključevanje lokalnih skupnosti pri upravljanju in pro-

mociji njihove dediščine ter izvajanje pilotnih investicij v vključenih partnerskih mestih. Nekateri partnerji se pri tem osredotočajo na že razvite ali nastajajoče arheološke parke, ki so verjetno najpopolnejša oblika prezentacije arheoloških ostalin, ki je še posebej primerna v mestih, saj lahko vključuje tudi dodatne namembnosti in storitve, koristne v urbanem okolju. Hkrati imajo arheološki parki ravno v mestnem kontekstu večje možnosti razvoja in uspeha, saj lahko tam nagovarjajo bistveno večje ciljne skupine, vsaj deloma pa se lahko naslanjajo na obstoječo mestno infrastrukturo (kot so parkirišča, javni prevoz, javni toaletni prostori itd.). Nekateri partnerji želijo arheološke ostaline približati z manj zahtevnimi načini prezentacije, kar je najbolj razširjena oziroma pogosta ambicija lokalnih skupnosti.³ Glede na raznoliko situacijo v partnerstvu, ki je zrcalo heterogene splošne situacije na tem področju, smo poskusili poenotiti terminologijo in vzpostaviti široko uporabno metodologijo, ki bi partnerjem (in hkrati drugim uporabnikom) pomagala pri sprejemanju ustreznih odločitev o usodi njihove arheološke dediščine.

Tako so nastale nekatere definicije in pripomočki, ki se nam jih zdi vredno predstaviti v pričujočem prispevku. Najprej bomo definirali pojem arheološki park, za katerega obstaja več načinov uporabe. Sledila bo kratka obravnava arheološkega turizma, ki velja za specifičen del kulturnega turizma. Arheološki parki so namreč lahko pomembna komponenta pri njegovem razvoju. V nadaljevanju se bomo posvetili glavni temi prispevka: Lokalnemu Arheološkemu Načrtu, ki je eden osrednjih produktov projekta ArcheoDanube. Lokalni Arheološki Načrt je nova, širša oblika načrta upravljanja, posebej oblikovana za specifično situacijo arheoloških ostalin. Za razliko od običajnih načrtov upravljanja za spomenike ali spomeniška območja lahko Lokalni Arheološki Načrt pripravimo za širša območja, npr. mesta; ponuja možnost obravnave arheoloških ostalin različnih predelov, z raznovrstnimi rešitvami prezentacije in interpretacije, v sklopu skupnega okvira. Na kratko bomo torej definirali Lokalni Arheološki Načrt in predstavili metodologijo izdelave. Nato bomo načrt primerjali s podobnimi načrti, ki so v veljavi v Sloveniji in drugje. V zaključku bomo ocenili relevantnost in uporabnost Lokalnega Arheološkega Načrta pri oblikovanju arheoloških destinacij ter predstavili naslednje faze njegovega razvoja oziroma uporabe ter testiranja v sklopu projekta ArcheoDanube.

1 Projekt (DTB413) se je začel izvajati 1. 7. 2020 in se bo predvidoma zaključil 31. 12. 2022. Projekt ArcheoDanube sofinancira Evropska unija v okviru programa Podonavje. Celoten proračun projekta obsega 2.157.540 EUR, od katerih 85 % sofinancirajo Evropski sklad za regionalni razvoj (ERDF), Instrument za predpristopno pomoč (IPA II) in Instrument za evropsko sosedstvo (ENI).

2 Partnerji prihajajo iz Nemčije, Avstrije, Češke, Slovenije, Hrvaške, Madžarske, Romunije, Bosne in Hercegovine, Srbije, Bolgarije in Moldavije.

3 Za kratek pregled vključenih pilotnih arheoloških najdišč gl. Zanier, Ratej 2021, 131–152.

Definicija arheološkega parka v projektu ArcheoDanube

Pojem »arheološki park« je del daljšega naslova projekta ArcheoDanube (*Archaeological Park in urban areas as a tool for Local Sustainable Development*) in ga je bilo treba v okviru projekta ustrezno definirati. Kot je bilo že ugotovljeno in ekstenzivno diskutirano drugje (Breznik 2012; 2014; Jurak 2020), v slovenski zakonodaji zaenkrat ne obstaja definicija arheološkega parka, kljub temu da se pojem pogosto uporablja za prezentirana arheološka najdišča na prostem. V zakonodajah držav drugih partnerjev projekta ArcheoDanube ta pojem nastopa zgolj enkrat: v zakonodaji Republike Hrvaške. Kljub temu ga široko uporabljajo v večini partnerskih držav, občasno v malo spremenjeni obliki (npr. *ArchäoPark* v nemščini). Ne uporabljajo ga samo v partnerskih državah in Evropi,⁴ ampak je razširjen po vsem svetu. Prve definicije so se v mednarodnih dokumentih pojavile pred kratkim in še niso v široki uporabi.

Dve definiciji, nastali v dokumentih ICOMOS-a, jasno definirata koncept arheološkega parka. Prva je navedena v dokumentu *Draft Recommendations of the First International Conference of ICOMOS on Archaeological Parks and Sites* (ICOMOS 2015), ki je nastal kot povzetek konference v Omanu februarja 2015. Definicija se glasi:

»Arheološki park sestavljajo:

- arheološke ostaline (pod in nad površino, premične in nepremične). Arheološki park naj obsega najmanj enako površino kot podpovršinske arheološke ostaline (arheološko najdišče),
- skrbno zasnovana krajinska ureditev, ki bo poskrbelo za zaščito arheoloških ostalin pod in nad površino ter za njihovo učinkovito interpretacijo za obiskovalce,
- območje z reguliranim dostopom, s kontroliranimi vhodi, obdano s primernim vplivnim območjem.«

4 Npr. v Italiji je bil izraz arheološki park že uradno definiran v dokumentu ministrstva za kulturo iz leta 1990 ter v nekaterih deželnih zakonih, definicijo pa je vseboval tudi starejši kulturnovarstveni zakon iz leta 1999 (Labruna 2013, 89–90). Trenutno veljavni italijanski »Zakonik o kulturni dediščini in krajini« (Codice 2004, člen 101) arheološki park opredeljuje kot »območje, ki ga zaznamujejo pomembne arheološke ostaline ob soobstoju zgodovinskega, krajinskega ali okoljskega pomena in ki je urejeno kot muzej na prostem«; to pomeni, da obiskovalcem ponuja ustrezna sredstva in orodja za spodbujanje znanja o dediščini (gl. Zanier 2016, 87; Zanier 2017, 40, 43).

Z drugimi besedami, »arheološki park predstavlja povezavo med znanstvenimi raziskavami in javnostjo. Lahko ga razumemo kot določljivo območje, prepoznavno po svojih dediščinskih vrednotah in po površinah, kjer se nahajajo, ki ima hkrati potencial, da postane vir interpretacije, izobraževanja in rekreacije za javnost, in ki ga je treba varovati in ohranjati.«

Dokument omenja še druge pomembne vidike arheološkega parka: raziskave, vzdrževanje, ohranjanje in varovanje, dovoljene postopke dopolnjevanja originalnih struktur (kot so anastiloza, »konsolidacija« oziroma dopolnjevanje za potrebe utrjevanja struktur, »interpretativna stabilizacija«, če je reverzibilna in ne poškoduje originalne substance), upravljanje, didaktiko oziroma interpretacijo ter krajinsko ureditev. Definicija arheološkega parka vsebuje vse potrebne komponente: arheološke ostaline, krajinsko ureditev, reguliran dostop, vplivno območje oziroma *buffer* cono in interpretativni, izobraževalni ter rekreacijski pristop.

Na podlagi prvega dokumenta je bil leta 2017 na 19. generalni skupščini ICOMOS-a v New Delhiju sprejet končni uradni dokument *The Salalah Guidelines for the Management of Public Archaeological Sites* (ICOMOS 2017). Definicija arheološkega parka se v tem dokumentu opira na definicijo iz prvega dokumenta, je sicer nekoliko poenostavljena in vključuje manj obveznih sestavin (npr. ni več omenjena krajinska zasnova, tudi ni več izrecno omenjeno, da naj bi arheološki park obsegal najmanj enako površino kot vse podpovršinske arheološke ostaline arheološkega najdišča):

»Park je za namen teh priporočil definiran kot zaščiteno območje, predvideno za javni dostop, uživanje in izobraževanje.«

»Arheološki parki vsebujejo tako nad- in podpovršinske arheološke ostaline ter so razumljeni kot orodje za ohranjanje arheoloških najdišč in za razumevanje skupne preteklosti človeštva skozi njihovo prezentacijo ter interpretacijo.«

Zgoraj navedeni definiciji večinoma še nista bili upoštevani v zakonodaji partnerskih držav in verjetno bo preteklo še nekaj časa, preden bosta prešli v splošno rabo. Izraz arheološki park se v različnih državah še naprej uporablja za vse vrste arheoloških prezentacij na prostem (tudi za arheološke muzeje na prostem).

Od vseh držav partnerjev projekta ArcheoDanube ima v svoji zakonodaji zgolj Republika Hrvaška definicijo arheološkega parka, in sicer od leta 2020, ko je prišlo do spremembe oziroma dopolnitev področnega kulturnovarstvenega zakona in je bila med drugim dodana definicija arheološkega parka.⁵ Gre za definicijo v 6. členu *Zakona o zaščiti i očuvanju kulturnih dobara Republike Hrvatske* (Zakon 2020), ki smo jo prevedli v slovenščino:

»Arheološki park je raziskano, varovano in prezentirano arheološko najdišče ali njegov del, ki vsebuje informativno-didaktične sestavine s prezentacijo in interpretacijo, katerih cilj je povečanje zavedanja o pomembnosti arheološke dediščine.«

Definicija je kratka in jedrnata, povzema najpomembnejše elemente ter jo že uporablja eden izmed partnerjev projekta. Definicije, ki se pojavljajo v dokumentih ICOMOS-a, so v določenih vidikih precej omejujoče, predvsem kar se tiče določitev obsega arheološkega parka in njegovega vplivnega območja. Prav tako so precej bolj kompleksne. V nasprotju s tem se nam je zdela definicija iz hrvaške zakonodaje veliko bolj odprta za več vrst arheoloških najdišč. Upoštevajoč raznolike situacije pri mestnih partnerjih projekta in zgoraj navedene razloge, se nam je zdelo bolj primerno uporabiti definicijo iz hrvaške zakonodaje v obravnavi arheoloških parkov pri projektu ArcheoDanube ter pri vseh njegovih produktih. Definicije in priporočila iz ICOMOS-ovih dokumentov pa so nam služila za določitev glavnih komponent arheološkega parka, ki smo jih definirali v naših projektnih publikacijah (Zanier, Ratej 2021, 153–154; Egri 2021, 7):

Arheološki parki naj vsebujejo:

- *arheološka najdišča* (ali njihove dele), ki so bila znanstveno raziskana (saj zgolj raziskovalna dognanja dajejo osnovo za ustrezno prezentacijo in interpretacijo), so ustrezno varovana in dostopna za javnost;
- *arheološke ostaline* znotraj parka morajo biti vidne ali prikazane na alternativni način;
- prisotne morajo biti informativno-didaktične sestavine *prezentacije in interpretacije* (informativne ali interpretativne table, vodeni ogledi, programi za

obiskovalce, delavnice, avdiovodniki ...);

- dodatno priporočamo, da ima območje parka skrbno *krajinsko ureditev*, ki bo služila prezentaciji in interpretaciji arheološke dediščine ter bo ponujala možnosti rekreacije in sprostitve.

Upoštevajoč te usmeritve, arheološki parki ne bodo imeli zgolj izobraževalnega namena in ne bodo zgolj ozaveščali o pomenu arheološke dediščine ter njenega ohranjanja, ampak bodo na svojih površinah omogočili tudi rekreacijo in sprostitve ter tako postali še bolj zanimivi tako za lokalno prebivalstvo kot za turiste. Omenjene usmeritve so še toliko pomembnejše za arheološke parke v mestih.

Kljub odprtosti zgoraj navedene definicije arheološkega parka in njenih usmeritev vseh arheoloških najdišč ne bo mogoče označiti ali razviti v arheološki park. Iz tega razloga smo za ta najdišča predlagali izraz »javno dostopna arheološka najdišča« (seveda kadar imajo dejansko urejen javni dostop). Do zmede prihaja tudi pri ločevanju izrazov arheološki park, arheološki muzej na prostem in arheološki tematski park. Poglobljena diskusija o razlikah in podobnostih je že bila izvedena (Breznik 2012, 2014; Zanier, Ratej 2021, 28, 155) ter ni tema tega prispevka.

Arheološki park kot turistična destinacija

Kot izhaja iz vseh omenjenih definicij, je arheološki park v prvi vrsti namenjen javnosti. Za uspešno delovanje mora tako zadovoljiti potrebe lokalne skupnosti kot spodbujati lokalni gospodarski razvoj z vzpostavitvijo celovite turistične destinacije z vsemi potrebnimi storitvami. Vključevanje arheološkega parka v turizem je priporočljivo že v času njegovega nastajanja in ne šele po njegovem oblikovanju. Arheološki parki in druge arheološke destinacije (arheološki muzej, arheološka pot ...) so produkt v arheološkem turizmu. Arheološki turizem je del širšega koncepta kulturnega ali dediščinskega turizma in se osredotoča specifično na arheološko dediščino. Ta ima določene posebnosti, ki jo ločijo od drugih kulturnih destinacij:

- Da postanejo arheološke znamenitosti razumljive za povprečnega obiskovalca, potrebujejo obsežnejšo in bolj kvalitetno interpretacijo kot druge kulturne destinacije.
- Arheoloških znamenitosti se drži koncept »ruševin«; tako lahko obsežna rekonstrukcija pri

⁵ V isti spremembi zakona je bila dodana tudi definicija in okvirna vsebina načrta upravljanja oziroma *plan upravljanja kulturnim dobrom* (in sicer v 76. členu), ki do takrat ni bila zakonsko opredeljena. Gl. Zakon o izmenjama i dopunama 2020.

neinformiranem obiskovalcu privede do zmede in napačnih predstav o preteklosti.

- Povečano število obiskovalcev lahko resno ogrozi ohranjenost arheoloških ostalin, kakršno koli omejevanje obiska pa lahko privede do negativnih odzivov pri obiskovalcih.
- Arheološkim najdiščem grozita ropanje in vandalizem, zato so potrebni sistemi varovanja.
- Arheološka najdišča so pogosteje uporabljena oziroma zlorabljena za politične namene, da se povzdigne pomen preteklosti določenega naroda ali države.

Arheološke znamenitosti, podobno kot druge kulturne atrakcije, same po sebi ne bodo prinašale visokih dobičkov, vendar bodo imele pozitiven vpliv na celotno turistično ponudbo (du Cros, McKercher 2015, 106). Obiskovalci bodo zapravljali predvsem za transport, bivanje, hrano in pijačo ter za druge storitve na destinaciji. Uspešna arheološka znamenitost (slika 1) bo tako imela velik vpliv na lokalno ekonomijo, vendar sama mogoče ne bo deležna ogromnih prihodkov. V tem primeru je še toliko bolj pomemben koncept mreženja, ki vključuje sodelovanje in povezovanje različnih deležnikov.

Za razvoj arheološkega parka v uspešno turistično destinacijo je treba ustrezno načrtovati vse posege in aktivnosti v sklopu načrta, kot je Lokalni Arheološki Načrt, ki ga bomo predstavili v nadaljevanju.

Kaj je Lokalni Arheološki Načrt?

Lokalni Arheološki Načrt (v nadaljevanju: Načrt) je izvirni produkt projekta ArcheoDanube. Namenjen je načrtovanju razvoja in izboljšav v upravljanju lokalne

Slika 1. Pri projektu ArcheoDanube smo pripravili infografe primerov dobrih praks v arheološkem turizmu.

Eden vidnejših primerov uspešne arheološke turistične destinacije je rimsko mesto Carnuntum v Spodnji Avstriji (Drda-Kühn 2021, 25).

Figure 1. As part of the ArcheoDanube project we prepared multiple infographs illustrating examples of good practices in archaeological tourism. A good example of a successful archaeological tourism destination is the Roman City of Carnuntum in Lower Austria (Drda-Kühn 2021, 25).

arheološke dediščine. Načrt je v obliki predloge (*template*, gl. prilogo 1), ki jo je mogoče prilagoditi v skladu s potrebami uporabnika. Za pomoč pri pripravi Načrta je bil izdelan obsežen Priročnik za pripravo Lokalnih Arheoloških Načrtov (angl. *Guidebook for designing Local Archeo Plans*: Egri 2021, v nadaljevanju: Priročnik), ki vsebuje podrobna navodila za vsa poglavja Načrta. Oba, tako Načrt kot Priročnik, sta namenjena vsem vrstam uporabnikov, ki želijo izboljšati upravljanje, prepoznavnost, prezentacijo, interpretacijo ali turistično relevantnost svoje arheološke dediščine, in to ne nujno v arheoloških parkih, ampak tudi v drugih prostorskih kontekstih. Prav tako ni nujno pripraviti Načrt samo za že izkopane, vidne arheološke ostaline, lahko ga izdelamo za planiranje posegov prezentacije in interpretacije podpovršinskih ostalin, seveda s pomočjo alternativnih medijev. Pri pripravi priročnika smo imeli v mislih predvsem: predstavnike lokalne samouprave, odgovorne za urbani razvoj, ohranjanje dediščine ali turizem, upravljavce arheoloških najdišč, turistične organizacije in zainteresirano javnost, ki želi prispevati k razvoju svoje lokalne skupnosti. Prav vključevanje vseh teh deležnikov, katerih interesi so pogosto zelo različni, lahko vodi k receptu za uspešno izveden Načrt.

Načrt je oblikovan kot orodje za dolgoročno načrtovanje aktivnosti na določenem arheološkem najdišču oziroma na prostorsko ali tematsko enotnem skupku najdišč, kot so arheološko relevantna območja enega mesta. Zato je zelo pomembno, da v Načrtu definiramo dolgoročno vizijo in cilje razvoja arheološkega najdišča ali skupine najdišč (zaradi enostavnosti v nadaljevanju govorimo o obravnavi posameznega arheološkega najdišča, vključitev več najdišč pa je v sklopu Načrta, kot že rečeno, možna). Potem ko uporabnik definira vizijo, torej kje vidi arheološko najdišče čez 10 ali 20 let, lahko izbere ustrezne cilje, katerih izpolnitev bi lahko privedla do uresničitve te vizije. V Priročniku (Egri 2021, 5–6) smo navedli več možnih ciljev, ki se ponavljajo v različnih poglavjih. Cilji uporabnikov so lahko zelo različni glede na trenutno stanje razvoja in značilnosti lokalnega okolja, zato jih nismo želeli omejevati s točno določenimi usmeritvami. Uporabnik se tako na podlagi svojih ciljev sam odloči, kateremu delu Načrta bo dal prednost in katere dele bo izpustil.

Uporabnik oziroma organizacija, ki se bo odločila za izdelavo Načrta, je v Priročniku (Egri 2021, 7–11) opozor-

jena, da so za izdelavo določenih vsebin potrebna usklajevanja s soglasjedajalci, pa tudi specifična znanja. Velik poudarek je na oblikovanju ustrezne delovne ekipe, ki bo napisala in uredila načrt, predvidene aktivnosti uskladila s pristojnimi službami in poskrbela za izdajo potrebnih soglasij. Delovna ekipa se deli na jedrno ekipo, ki bo sodelovala od začetka do konca priprave Načrta, pa tudi pri implementaciji njegovih predlogov, in na dodatne strokovnjake, ki bodo sodelovali pri pripravi posameznih vsebin Načrta. Medtem ko je sestava jedrne ekipe v načrtu že določena (vodje projekta, financ in komunikacije ter vsaj en arheolog), imajo uporabniki več možnosti glede izbire dodatnih strokovnjakov. Uporabnik se tako odloča, katera znanja bo potreboval glede na poglavja in vsebine, ki jih bo vključil v Načrt.

V nadaljevanju bomo na kratko predstavili vsebino Načrta.

Vrednotenje in študija izvedljivosti

Vrednotenje lokalne arheološke dediščine (Egri 2021, 12–17) in študija izvedljivosti (Egri 2021, 18–24) sta ključni poglavji pri pripravi vsakega Načrta. Namenjeni sta ugotavljanju pomenov lokalne arheološke dediščine in izvedljivosti vzpostavitve oziroma razvoja arheološkega najdišča v arheološki park.

Vrednotenje lokalne arheološke dediščine je za delovno ekipo ključna prva faza načrtovanja, saj v procesu vrednotenja poglobi svoje razumevanje arheološke dediščine in identificira njene pomene ter potenciale. Glavni cilji vrednotenja so:

- Identificirati glavne značilnosti lokalne arheološke dediščine ter njeno vpetost v urbano krajino;
- Zbrati in povzeti relevantne informacije o stanju raziskanosti in ohranjenosti arheološke dediščine, vključujoč morebitne luknje v znanju;
- Pripraviti začetno oceno o kulturnem, družbenem in ekonomskem pomenu lokalne arheološke dediščine na podlagi specifičnih indikatorjev;
- Prepoznati njen potencial vključitve v kulturni turizem glede na obstoječe lokalne razmere;
- Prepoznati obstoječe zakonske, administrativne, družbene in ekonomske okvire, znotraj katerih bo moral delovati bodoči arheološki park.

Priročnik in Načrt uporabnika vodita skozi proces vrednotenja. Poleg zgoraj naštetih ciljev je pri vrednotenju opozorjeno na določene pomene, ki jih lahko pri načrtovanju izpustimo. Tako je predlagano, da se v procesu vrednotenja upoštevajo tudi: ekološki vplivi in naravno okolje, trenutna uporaba območja arheološke dediščine (s strani različnih deležnikov in javnosti), ekonomske aktivnosti na območju arheološkega najdišča in dostopnost, tako fizična kot intelektualna.

Vrednotenje v Načrtu mora temeljiti na konkretnih, relevantnih in posodobljenih informacijah iz kredibilnih virov. V ta namen morajo poleg jedrne ekipe pri vrednotenju sodelovati tudi drugi strokovnjaki, ki so seznanjeni z lokalno arheološko dediščino. Jezik vrednotenja mora ostati dostopen širši javnosti, ne da bi ogrozili njeno znanstveno kvaliteto.

Naslednja faza v pripravi Načrta je študija izvedljivosti. Njen namen je preučitev izvedljivosti vzpostavitve oziroma razvoja arheološkega parka. Poudarek je na identifikaciji obstoječih sredstev, razvojnih potencialov ter problemov in načinov njihovega reševanja. Na podlagi študije bo nato mogoče prepoznati zakonske, znanstvene, tehnične in finančne zahteve, ki bodo potrebne za vzpostavitev oziroma razvoj arheološkega parka.

V študiji izvedljivosti bo uporabnik odgovarjal na naslednja izbrana vprašanja:

- Ali je vzpostavitev arheološkega parka smiselna oziroma ali so razvoj in izboljšave obstoječega arheološkega parka smiselne?
- Ali obstajajo zadostna finančna in druga sredstva za razvoj ter delovanje arheološkega parka?
- Je lokalna skupnost zainteresirana za vizijo arheološkega parka in ali ima zmožnosti, da jo podpre?
- Ali obstajajo še kateri drugi deležniki, ki bi podprli razvoj arheološkega parka?

Podobno kot faza vrednotenja je tudi študija izvedljivosti zasnovana tako, da uporabnika vodi skozi različne vsebine in vprašanja. Prvi korak je identifikacija zakonskih in administrativnih okvirov, v katerih bo deloval arheološki park: kakšna bo njegova organizacija, kdo bo zanj odgovoren, kdo ga bo financiral, katere zakone in regulacije bo treba pri tem upoštevati ... Osnovna dobrina oziroma sredstvo bodočega arheološkega parka je

arheološko najdišče, ovrednoteno v prejšnjem poglavju. V študiji izvedljivosti bo treba ugotoviti, katere dele tega arheološkega najdišča bi bilo smiselno razviti v arheološki park in zakaj. Prav tako bo treba upoštevati kriterije, kot so stanje ohranjenosti arheoloških ostalin, posledice vzpostavitve oziroma razvoja, lokalne družbene in ekonomske razmere, obstoječa turistična infrastruktura, stopnja lokalne podpore in dostopnost vseh potrebnih znanj. Pomemben del študije je tudi ocena potrebnih finančnih sredstev in stroškov razvoja arheološkega parka. Ocena bo seveda približna, vendar naj bo hkrati realistična. Če bodo stroški previsoki, bo treba ponovno preveriti izbor aktivnosti, ki jih želimo izvesti. Priročnik predlaga tudi možnosti zmanjšanja potencialnih stroškov in pridobivanja dodatnih sredstev (pridobivanje sponzorjev, oglaševanje, prostovoljstvo ...).

V študiji izvedljivosti je prvič poudarjen pomemben korak pri načrtovanju vseh aktivnosti v okviru Načrta – identifikacija ciljne publike. Vse aktivnosti v povezavi z vzpostavitvijo oziroma razvojem arheološkega parka bodo na koncu služile obiskovalcem. Zato je ključnega pomena, da že zgodaj v načrtovanju prepoznamo ciljne skupine in kategorije obiskovalcev.

Študija izvedljivosti bo postavila temelje in okvire načrtovanja vzpostavitve oziroma razvoja arheološkega parka. Uporabnika bo postavila na realna tla in mu omogočila bolj sorazmerno načrtovanje.

Prezentacija in infrastrukturna ureditev

Osrednji del Načrta obravnava prezentacijo in interpretacijo arheoloških ostalin, infrastrukturno ureditev arheološkega parka, njegovo promocijo in razvoj turizma. Vključuje torej vsa pomembna področja, ki jih je treba upoštevati pri načrtovanju in razvoju arheološkega parka. Uporabnik se lahko sam odloči, katera področja so relevantna za njegov primer.

Preliminarni, a temeljni korak pri načrtovanju vseh omejenih aktivnosti in vlaganj v arheološki park je preverba podatkov obstoječih prostorskih aktov in planiranje vseh elementov, ki so v domeni prostorskega načrtovanja (Egri 2021, 27–29). Ker gre v tem primeru za kompleksen proces, mora dejavnost izvesti strokovnjak s tega področja. V prostorskih aktih mora biti predvidena ustrezna zaščita arheoloških ostalin, ki mora prednjačiti pred vsemi drugimi ureditvami. A arheološki park je tudi javni prostor,

Slika 2. Primer prezentacije arheoloških ostalin v mestu Trier, Nemčija. Medtem ko so arheološke ostaline zaščitene z minimalnimi posegi konsolidacije, je za obiskovalca pripravljena inovativna polprozorna tabla s prikazom 3D rekonstrukcije prostora, kot je bil videti v času uporabe (foto: R. Ratej, 2022, avtorja prezentacije: GDKE Trier in Dießenbacher Informationsmedien).

Figure 2. Example of an innovative archaeological presentation in the city of Trier, Germany. While the original remains are protected and consolidated, the visitor can still experience the archaeological heritage with the help of a see-through panel with a depiction of the area as it looked in the Roman era (photo: R. Ratej, 2022, authors of the presentation: GDKE Trier and Dießenbacher Informationsmedien).

ki mu je treba določiti namensko rabo. V primeru arheološkega parka je najboljša možnost ločene zaključene celote s svojim vplivnim območjem. Če to ni izvedljivo, je druga najboljša možnost povezovanje z odprtimi zelenimi površinami in parki, namenjenimi rekreaciji. Na splošno je mogoče prezentacijo arheoloških ostalin povezati z objekti različne namembnosti, kot so javni trgi, prizorišča za dogodke in komercialni prostori, seveda če je mogoče zagotoviti varstvo in javno korist dediščine ter spoštovati kulturne vrednote območja. Upoštevati je treba tudi dostop do prometnih povezav, javnega prevoza, druge javne infrastrukture ter inštalacij. Kvalitetna vključitev arheološkega parka v prostorsko načrtovanje bo zagotovila njegovo dolgoročno zaščito in možnosti nadaljnjega razvoja.

Ključni del vsakega arheološkega parka so njegove arheološke ostaline in načini njihove prezentacije. V Priročniku (Egri 2021, 29–39) so zato predstavljeni različni načini *in situ* prezentacij arheoloških ostalin, njihove prednosti ter slabosti (konservacija, minimalno

dopolnjevanje originalne substance za potrebe utrjevanja, zaščite in odvodnjavanja, rekonstrukcija, anastiloza, translokacija, dopolnjevanje prikaza odkritih arheoloških ostalin z alternativnimi elementi, prikaz podpovršinskih arheoloških ostalin z alternativnimi elementi in svetlobnimi projekcijami). Arheološke ostaline je praviloma zahtevno prezentirati *in situ*, sploh če so na prostem. Za njihovo zaščito so pogosto potrebne dodatne strukture, katerih postavitev in vzdrževanje sta draga. Najboljša zaščita arheoloških ostalin je njihova ohranitev pod zemljo, ki pa omejuje razvoj arheološkega parka kot edinstvenega prostora za neposredno doživljanje arheološke dediščine. Po drugi strani imamo dandanes na razpolago številne druge oblike prezentacije in interpretacije (gl. spodaj: *Interpretacija in promocija*), ki so lahko z vidika vzdrževanja manj zahtevne in jih je dobro vključiti kot podporne elemente, tudi kadar je *in situ* prezentacija možna (slika 2). Odločitev arheološke ostaline prezentirati *in situ* predhodno sprejme odgovorna služba za varstvo kulturne dediščine (v Sloveniji Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije). V okviru Načrta uporabnik torej

Slika 3. Primer uspešne krajinske ureditve v Arheološkem parku Xanten, Nemčija. Poti potekajo na mestu nekdanjih cest skozi rimsko mesto. Drevesa označujejo mejo s pozidanim prostorom (foto: M. Manske, 2005, vir: Splet 2).

Figure 3. Example of successful landscaping in the Xanten Archaeological Park, Germany. The paths follow the grid of the Roman roads. Trees delimitate the border between the former roads and the buildings (photo: M. Manske, 2005, source: Web 2).

definira način prezentacije arheoloških ostalin v skladu s smernicami odgovorne službe, medtem ko bo za izvedbo konservatorsko-restavratorskih del potrebna dodatna dokumentacija.

Da bo lahko arheološki park deloval kot zaključena celota, je poleg prezentacije arheoloških ostalin potrebna ustrezna infrastruktura. Načrt torej obravnava tudi sisteme nadzora, krajinsko ureditev in infrastrukturo za obiskovalce (Egri 2021, 40–44). Prezentirane arheološke ostaline je treba pogosto zaščititi s posebnimi sistemi nadzora, ki bodo preprečili vandalizem, ropanje in druge neprimerne dejavnosti obiskovalcev. Hkrati pa lahko

omogočijo pridobivanje koristnih podatkov, kot je število obiskovalcev. Priporočeni so različni sistemi, od ograj do videokamer. Ker je arheološki park pogosto tudi park in se uporablja kot parkovna površina, je krajinska ureditev nujen del oblikovanja arheološkega parka. Ta lahko obravnava notranjo razporeditev posameznih elementov ter način, kako so obiskovalci vodeni skozi park. Njena glavna vloga je območje arheološkega parka oblikovati tako, da je arheološka dediščina jasno označena in prepoznavna ter da je zagotovljeno udobje obiskovalca. Temu mora biti namenjena tudi infrastruktura v parku. Dostop do parka mora biti zagotovljen z javnim prometom oziroma ob parku mora biti zadovoljivo število

parkirnih mest. Vhod v park mora biti jasno označen in viden. Poleg vhoda ali ob vstopu morajo biti na voljo sanitarije. Zelo pomembna je smiselna zasnova poti (slika 3). V parku ne smejo manjkati koši za smeti, priporočeni pa so tudi pitniki. Vso ureditev, tako krajinsko kot infrastrukturno, je treba redno vzdrževati in posodabljati. Zadovoljstvo obiskovalcev se namreč zrcali skozi njihov občutek udobja. Vse ureditve morajo biti tako naravnane, da zagotavljajo dostopnost ter povečanje zadovoljstva in sproščenosti obiskovalca, seveda ob upoštevanju varstva arheoloških ostalin.

Interpretacija in promocija

Načrtovanje interpretacije, ki je najpogostejše razumljeno kot proces prevajanja strokovnih informacij v vsakdanji jezik (Veverka 2011), je obravnavano kot eden ključnih elementov vsake ureditve arheološkega parka. Arheološke ostaline so le manjši del nekdanje preteklosti. Arheološke raziskave razkrivajo preteklost, nekdanje skupnosti in posameznike ter njihove zgodbe. Interpretacija arheološke dediščine »prevede« ugotovitve iz strokovnih publikacij v sporočila, zgodbe in rekonstrukcije preteklosti, ki so razumljive za najširšo javnost. Obiskovalcem prikaže tisto, česar ne morejo videti, ampak si morajo predstavljati (slika 4 in 5). Če poenostavimo, arheološke ostaline so brez interpretacije le »kupi kamenja«, ki v povprečnem obiskovalcu ne vzbudijo čustvenega odziva.

V Priročniku (Egri 2021, 45–68) je interpretacija dediščine utemeljena v posebnem načrtu interpretacije, ki je lahko del Lokalnega Arheološkega Načrta. Za načrtovanje interpretacije so predlagani naslednji koraki, ki so prilagojeni po nasvetih iz raznih priročnikov in publikacij (Carter 2001; Chesapeake Bay Office 2010; Veverka 2011; Failte Ireland 2011; Canal & River Trust 2014):

- Kdo bo načrtoval interpretacijo?
- Katero najdišče bo del interpretacije?
- Kateri so cilji? Kaj bo glavna tema? Kdo je tarča interpretacije?
- Katere interpretativne medije boste uporabili?
- Kako boste izvedli interpretacijo?
- Kako boste ocenili in spremenili interpretacijo?

Glavni namen načrtovanja interpretacije je izbira ustreznih interpretativnih medijev (osebnih in neosebnih). Ti so

v Priročniku podrobno predstavljeni, navedene so njihove prednosti in slabosti ter predlagane smernice za izvedbo. Velik poudarek je na analizi obiskovalcev in izbiri interpretativnega medija glede na njihove značilnosti. Vsa načrtovanja in ureditve so namreč namenjene obiskovalcem, zato je treba pred izvedbo razumeti njihove značilnosti.

Podobno velja za načrtovanje komunikacije in promocije (Egri 2021, 75–86). To namreč sledi istim načelom, ki veljajo tudi za interpretacijo. Namen komunikacije in promocije arheološke dediščine je v privabljanju in oza-veščanju potencialnih obiskovalcev. Koraki načrtovanja komunikacije in promocije sledijo istim načelom kot koraki v načrtovanju interpretacije. Uporabnik Priročnika lahko tako izvede iste korake za oblikovanje različnih segmentov Načrta in si s tem olajša proces načrtovanja.

Komercialne storitve

Obiskovalci bodo v arheološki park prišli v prostem času in bodo verjetno pripravljeni zapravljati za določene storitve. Zato smo se v posebnem poglavju (Egri 2021, 69–74) posvetili raznim komercialnim storitvam, ki jih lahko upravljavci vključijo v svoj arheološki park. Za nekatere so potrebne dodatne investicije (trgovina s spominki, gostilniška ponudba ...), medtem ko je treba pri drugih nuditi le ustrezen prostor za dejavnosti (festivali, igre, uprizoritve in razstave). Vse te storitve so namenjene pridobivanju dodatnih sredstev, ki jih lahko park nato porabi za npr. konservatorske in restavratorske posege.

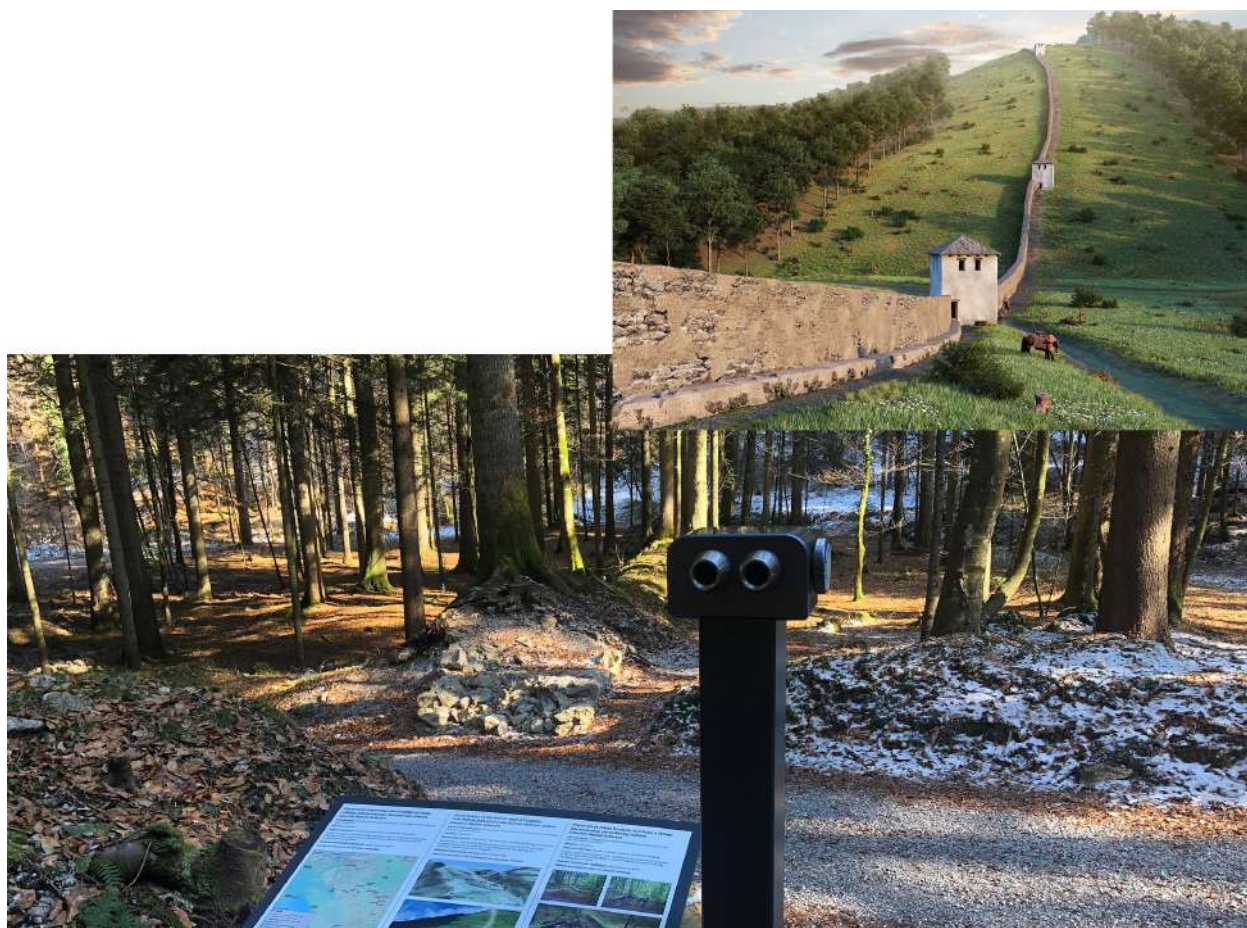
Opozorili smo tudi na alternativne možnosti financiranja, ki so po navadi povezane z neko vrsto storitve reklame, kot so donacije za posebne projekte, »posvojitve« posameznih arheoloških ostalin za potrebe konservatorsko-restavratorskih posegov, sponzorstva in oglaševanje. Če so te storitve izvedene z okusom in ne motijo ambien- ta arheološkega najdišča, so lahko odličen vir dodatnih sredstev.

Mreženje in sodelovanje s turistično industrijo

Mreženje in povezovanje z deležniki je prav tako pomemben del razvoja arheološkega parka (Egri 2021, 87–92). Mreže oziroma *networks* so mehka oblika sodelovanja med različnimi partnerji, ki lahko v primeru arheološkega parka vključujejo njegove upravljavce, turistične organizacije, muzeje in druge kulturne institucije, podjetja in zainteresirane posameznike. Takšna oblika

sodelovanja se razvije zaradi skupne podpore in koristi ter je lahko predvidena tudi v okviru Načrta. Posamezna arheološka najdišča lahko že sama po sebi privabijo obiskovalce in so ključna za razvoj turizma. Pogosto pa je vsota več znamenitosti veliko bolj atraktivna, sploh če jih je mogoče povezati s skupno temo. V tem primeru predlagamo oblikovanje kulturnih poti. Načrtovanje je lahko prilagojeno poti na manjšem območju, najboljše v historičnem mestnem jedru, kjer so znamenitosti razmeroma blizu in jih je mogoče obiskati peš.

Posebno podpoglavje (Egri 2021, 93–98) je namenjeno sodelovanju s turistično industrijo. V njem so na kratko predstavljeni koncept arheološkega turizma, katerega specifikke smo že predstavili, iskanje ravnovesja med varovanjem in prezentacijo, dejavniki za trajnostni in uspešen arheološki turizem, nasveti za implementacijo in načrtovanje, ekonomske prednosti arheološkega turizma ter vključevanje v lokalni razvoj. Vključevanje v arheološki turizem je podrobneje obravnavano v posebnem priročniku (*E-Handbook for the management of enhancement projects on urban archaeological sites. Integration with a sustainable tourism*), ki je izšel leta 2022 (Egri 2022).

Slika 4. Dober interpretativni medij pomaga razumeti arheološke ostaline. Interpretativna tabla in arheostereoskop pred ostanki zapornega zidu obrambnega sistema Clastra Alpium Iuliarum na lokaciji Gradišče pri Robu (foto: T. Senica, 2019) ter 3D rekonstrukcija, vidna iz arheostereoskopa (izdelava: Link3D, 2019).

Figure 4. Good interpretive media improve the understanding of archaeological remains. One such example is an interpretive panel and a stereoscope in front of the remains of the Clastra Alpium Iuliarum barrier wall at Gradišče near Rob (photo: T. Senica, 2019) with its 3D reconstruction (made by: Link3D, 2019).

Raziskave

Še posebej pomembno je področje znanstvenih raziskav, ki jih je treba prav tako predvideti v okviru Načrta (Egri 2021, 99). Tu ne mislimo samo na arheološke raziskave. Te bodo seveda ključne za pridobivanje novih podatkov o arheološki dediščini, torej za njeno interpretacijo in za vse povezane produkte. Pomembno je dodati, da tudi druga področja delovanja arheoloških parkov zahtevajo znanstveni, raziskovalni pristop, npr. pri konservatorskih vprašanjih, pri kvantitativni in kvalitativni analizi obiska, pri gospodarskih projekcijah itd. Cilj raziskav je zapolniti vse vrzeli, ki ovirajo ustrezno načrtovanje, izvedbo in ocenjevanje željenih dejavnosti v arheološkem parku. Zato jih je nujno potrebno uskladiti z drugimi načrtovanimi aktivnostmi.

Implementacija

Na podlagi vsebin, ki si jih je uporabnik izbral kot del svojega Načrta, nato načrtuje izvedbo vseh posameznih aktivnosti, ki so potrebne za doseganje ciljev, ter določi potrebe vzdrževanja arheološkega parka, monitoring in proces evalvacije opravljenih aktivnosti (gl. prilogo 1). Implementacijo načrtujemo in spremljamo v posebni tabeli. Tabele aktivnosti lahko pripravimo v Excelu in dopolnimo s finančnimi ocenami; tako jo lahko hkrati uporabljamo kot finančni načrt. Za lažje načrtovanje aktivnosti lahko najprej določimo šestmesečna ali enoletna izvedbena obdobja in aktivnosti ustrezno sortiramo po obdobjih. Za vsako aktivnost je treba določiti oznako, kratek opis, nosilca aktivnosti (oziroma osebo ali ustanovo, odgovorno za izvedbo aktivnosti, ter morebitne sodelujoče izvajalce ali partnerje), predviden strošek izvedbe, vire financiranja in načrtovan čas izvedbe. Ob vsaki aktivnosti naknadno (po predvidenem času izvedbe) beležimo, ali je bila dejansko izvedena ali ne (in zakaj ne). Aktivnosti, povezane z vzdrževanjem arheološkega parka, so lahko del ločene tabele ter se nanašajo na vsakodnevna opravila in izboljšave.

V Priročniku (Egri 2021, 103–105) so navedeni nasveti glede vzpostavitve organizacijske strukture arheološkega parka. Ta bi se lahko okvirno delila na administrativni del (vodstvo, finance, komunikacije, vzdrževanje parkovne opreme in čistoče ...), konservatorsko dejavnost in prezentacijo (konservacija, konservatorsko vzdrževanje, konservatorski monitoring, prezentacija, interpretacija,

raziskave) ter dodatne storitve (parkirišče, trgovina, gostinska ponudba ...).

Da pa bi arheološki park deloval uspešno in dosegal cilje, zastavljene v Načrtu, je potrebno izvajanje monitoringa. Ta naj bi služil spremljanju in analizi podatkov o stanju arheološkega parka in njegovem upravljanju. Predloga za monitoring v Načrtu je bila prilagojena smernicam, ki se uporabljajo za UNESCO-vo svetovno dediščino. V predlogi je treba definirati področje, ki je predmet monitoringa, merljive kazalnike, metode, odgovorne osebe za spremljanje in analizo podatkov ter čas izvedbe. Poleg monitoringa Načrt svetuje občasno evalvacijo doseženih ciljev ali izvedenih aktivnosti, torej ali so bile načrtovane aktivnosti uspešno izvedene ali potrebujejo izboljšave. Sprotna evalvacija aktivnosti, sploh tistih, povezanih z interpretacijo, bo omogočala uvedbo izboljšav in sprememb, ki bodo koristile predvsem obiskovalcu arheološkega parka.

Primerjava z obstoječimi vzorci za pripravo podobnih načrtov v Sloveniji in drugje

Lokalni Arheološki Načrt torej ponuja veliko možnosti izbire ter vsebuje priporočila, ki jih najdemo tudi v drugih podobnih načrtih. Načrt pokriva različne vsebine, ki so pogosto del upravljavskih načrtov ali samostojnih načrtov (npr. načrt interpretacije). Uporabnik lahko tako Lokalni Arheološki Načrt dopolni s pomočjo obstoječih načrtov, najprej pripravi Lokalni Arheološki Načrt ali več komplementarnih načrtov. Kot bomo videli, se vsebine Lokalnega Arheološkega Načrta pogosto prekrivajo z vsebinami upravljavskih načrtov, posebej tistih, ki se osredotočajo na kulturno dediščino. Kljub temu, da je bila izdelava načrta sprva mišljena zgolj za partnerje projekta ArcheoDanube, ni razloga, da se ne bi načrt uporabljal za razvoj arheoloških parkov zunaj partnerstva.

Podobni načrti v Sloveniji

V Sloveniji še ni bil izdelan predlog načrta, ki bi ga uporabili samo za upravljanje z arheološko dediščino. To je deloma povezano z majhnim številom investicij v razvoj arheoloških destinacij ter deloma s sistemom varovanja kulturne dediščine, ki daje prednost financiranju in upravljanju posameznih spomenikov. Arheološka dediščina nekega mesta je redko zavarovana zgolj v okviru enega spomenika, temveč je pogostejše razdrobljena

na več spomenikov in registriranih arheoloških najdišč. Lokalni Arheološki Načrt lahko obsega več kot eno zavarovano enoto, ne glede na to ali je spomenik ali zgolj registrirana dediščina.

V zadnjem desetletju se je, predvsem zahvaljujoč evropskim projektom, število investicij v arheološke destinacije nekoliko povečalo, vendar arheološki parki in najdišča v turistični ponudbi pogosto še vedno igrajo sekundarno vlogo. Prav tako so bili v preteklosti projekti prezentacije arheološke dediščine sicer izpeljani do konca, le redko pa je bilo poskrbljeno za njihovo dolgoročno upravljanje (Pirkovič 2018, 73).

Pomembna arheološka najdišča so v Sloveniji v skladu z Zakonom o varstvu kulturne dediščine (ZVKD 2008; v nadaljevanju: ZVKD-1) pogosto zavarovana kot kulturni spomenik. V 59. členu ZVKD-1 je določeno, da se upravljanje spomenika ali spomeniškega območja izvaja na podlagi načrta upravljanja. Arheološki spomeniki so v tem primeru obravnavani enako kot spomeniki drugih zvrsti kulturne dediščine. V 60. členu je načrt upravljanja podrobneje opredeljen, tudi z zahtevami o njegovi vsebini:

- pregled kulturnih vrednot, ki jih je treba posebej ohranjati in razvijati,
- vizija varstva in razvoja,
- strateški in izvedbeni cilji upravljanja,
- določbe, ki se nanašajo na upravljavsko strukturo in ukrepe za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami,
- načrt dejavnosti s finančnim okvirom, še posebej za zagotavljanje dostopnosti in upravljanje obiska,
- kazalniki in način spremljanja izvajanja ter
- rok veljavnosti načrta, način dopolnjevanja in spreminjanja načrta.

Načrt upravljanja pripravi upravljavec ob strokovni pomoči ZVKDS in sprejme organ, ki je sprejel akt o razglasitvi spomenika (občina ali država). Ker vsebina takšnega načrta upravljanja ni podrobneje določena s podzakonskimi ali drugimi akti, so bila v sklopu projekta PArSJAD oblikovana teoretska izhodišča za načrt upravljanja spomenikov (Plestenjak, Stokin, Zanier 2014). Ta izhodišča so bila uporabljena za pripravo načrtov upravljanja za

arheološka najdišča Divje babe (Jerončič 2022), Kaštelir (Koprivec 2019), Simonov zaliv (že v dveh različicah: Lazar, Zanier 2012, 2014), Emona (MGML 2013), Mošnje (Lux 2013) in Hrušica (Breznik, Kusetič 2013) ter, v čezmejni zasnovi, za slovenske in hrvaške lokacije obrambnega sistema *Clastra Alpium Iuliarum* (Zanier, Višnjić, Pirkovič 2015).

V teoretskih izhodiščih (Plestenjak, Stokin, Zanier 2014) so definirani naslednji osnovni pojmi:

- *Kaj je načrt upravljanja?* Načrt upravljanja spomenika ali dediščine je dokument, ki sistematično obravnava in opredeljuje elemente upravljanja: opisuje bistvene lastnosti dediščine, ki je predmet načrta upravljanja, jasno definira cilje upravljanja ter opredeljuje naloge in postopke, povezane z ohranjanjem dediščine.
- *Komu je namenjen?* Primarno je namenjen lastniku oziroma upravljavcu spomenika kot orodje planiranja, ki omogoča učinkovito sprejemanje odločitev o upravljanju spomenika.
- *Kdaj ga je treba izdelati?* Predvsem kadar so na območju spomenika predvidene spremembe, ki lahko vplivajo na vrednote spomenika. Lahko je pogoj za pridobivanje soglasja za posege v spomenik ali temeljni dokument pri prijavi za različna sofinanciranja ter za uvrstitev na UNESCO seznam svetovne dediščine.
- *Kako poteka izdelava načrta?* Priporočamo pripravo načrta v petih korakih: 1. Razumevanje spomenika, 2. Razumevanje pomena, 3. Identifikacija ranljivosti in ogroženosti, 4. Razvoj konservatorskih smernic in 5. Priprava in izvajanje izvedbenega načrta.
- *Kakšna je struktura načrta?* Pripravljena je bila osnovna shema načrta z vprašanji, ki upravljavca vodijo skozi pripravo načrta.

Načrt upravljanja ni edini načrt, ki je predviden v ZVKD-1. Konservatorski načrt je elaborat, ki je del projektne dokumentacije, s katerim določimo sestavine spomenika, ki jih je treba ohraniti, ter usmeritve za ohranitev in varovanje spomenika (ZVKD-1, 15. točka 3. člena). Za namen njegove priprave je bil sprejet *Pravilnik o konservatorskem načrtu* (Pravilnik 2009). V njem so določeni vsebina in obseg konservatorskega načrta, priloge,

izdelovalci načrta, revizija in potrditev načrta. Prav tako sta bila pripravljena *Enotna metodologija za izdelavo konservatorskega načrta* (Zupančič, Kavčič, Deanovič 2007) in obsežen obrazec, v sklopu katerega pripravimo načrt. Konservatorski načrt je po obliki in vsebini primernejši bolj za obravnavo stavbne kot arheološke dediščine. ZVKD-1 tako predvideva dva dokumenta, konservatorski načrt in načrt upravljanja, ki sta zakonsko določena pri načrtovanju posegov na spomeniku, oziroma v našem primeru pri razvoju arheološkega najdišča v arheološki park. Vsebinsko se načrta v določeni meri prekrivata (Plestenjak, Stokin, Zanier 2014, 166), zato lahko pri njuni izdelavi določene analize (npr. razumevanje spomenika in njegovih vrednot) opravimo za oba dokumenta. Manjši poudarek je na interpretaciji dediščine, promociji ter vključevanju v turizem. To so področja, za katera pogosto pripravimo ločene načrte. Večina vsebin obeh načrtov iz ZVKD-1 je vključena tudi v Lokalni Arheološki Načrt (preglednica 1). Ta pa vsebuje tudi velik delež priporočil in predlogov za vsebine, ki so v omenjenih načrtih pomanjkljivo obravnavane (npr. interpretacija in komunikacija arheološke dediščine, turistični razvoj in vključevanje deležnikov).

Podobni načrti iz tujine

Upravljanje kulturne dediščine je prišlo v veljavo predvsem zaradi pogojev za vpis spomenikov ali spomeniških območij na UNESCO seznam svetovne dediščine. Prvič je bila ta zahteva postavljena leta 1978, torej približno 6 let po sprejetju *Konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine* (UNESCO 1972). Takrat vsebina načrta upravljanja še ni bila definirana in šele leta 1993 je UNESCO, s pomočjo ICOMOS-a in ICCROM-a, pripravil posebne usmeritve glede upravljanja s svetovno dediščino (Feilden, Jokiletho 1998). To je bila prva publikacija v seriji, ki se ukvarja s specifičnimi vidiki upravljanja s kulturno dediščino na seznamu svetovne dediščine. V nadaljevanju je bilo izdanih več publikacij, ki so obravnavale različne aspekte upravljanja s svetovno kulturno dediščino. Posebno publikacijo (*Management Manual for World Heritage Archaeological Sites and Monuments*), ki naj bi jo pripravil ICOMOS, naj bi dobila tudi arheološka dediščina. Delo na publikaciji se je začelo leta 2002 s srečanjem strokovnjakov na tridnevni delavnici v Kibbutz Ma'agan, Izrael. Na tem sestanku je bila določena struktura publikacije, v nadaljevanju pa se je delo ustavilo zaradi finančnih razlogov (Cleere 2010,

6). Publikacija do danes (2022) še ni izšla. V njenem duhu pa so nastale že prej omenjene smernice *Salalah guidelines for the management of public archaeological sites* (ICOMOS 2017, 3).

Cleere (2010) v svojem članku predstavi glavne ugotovitve s sestanka leta 2002 v Ma'aganu ter predlaga strukturo načrta upravljanja arheološke dediščine. Priporočila so splošne narave, vendar prilagojena specifikam arheološke dediščine. Za načrtovanje upravljanja definira naslednje točke, ki jih je treba upoštevati na začetku procesa:

- Identifikacija ključnih odločevalcev
- Definicija ciljev
- Določitev časovnice izvedbe, vključno s potencialnimi ovirami in omejitvami
- Dogovor o postopkih konzultacij, evalvacij ...
- Definicija časovnih omejitev (na kratki rok, na dolgi rok, revizija)
- Določitev finančnih zmožnosti.

Na podlagi določitve teh točk naj bi nastal oris načrta za bodoče aktivnosti. Pri tem so po navadi največje omejitve razpoložljiva finančna sredstva, zato priporoča pripravo več alternativnih načrtov. V nadaljevanju poda podrobna priporočila o vsebini dokumenta, ki jih tu povzemamo le na kratko:

- Določitev delovne skupine in participacija javnosti (delovno skupino naj podpre skupina deležnikov z različnimi interesi)
- Vrednotenje najdišča
- Stanje konservacije in restavracije, rekonstrukcije
- Monitoring in vzdrževanje
- Prezentacija in interpretacija
- Turizem in infrastruktura za obiskovalce
- Proces evalvacije
- Načrt aktivnosti (časovnica izvedbe).

Vsebina in predlogi njegovega načrta upravljanja, ki je sicer namenjen arheološkim najdiščem na UNESCO-vem seznamu svetovne dediščine, se v veliki meri ujemajo z vsebino Lokalnega Arheološkega Načrta.

Salalah guidelines for the management of public archaeological sites (ICOMOS 2017) je najnovejši dokument

ICOMOS-a na temo upravljanja arheološke dediščine. Kot smo že omenili, gre za nadaljevanje usmeritev, ki so bile leta 2002 sprejete v Ma'aganu, ter priporočil oziroma *Draft Recommendations of the First International Conference of ICOMOS on Archaeological Parks and Sites* (ICOMOS 2015), pripravljenih na konferenci ICOMOS v Salalah leta 2015.

Končni dokument smernic (ICOMOS 2017) je kratek, obsega zgolj 7 strani, in ni primerljiv z drugimi priročniki na temo upravljanja kulturne dediščine. To tudi ni njegov namen, saj se osredotoča na podajanje usmeritev izključno za arheološka najdišča, odprta za javnost, s poudarkom na tistih, ki so na seznamu svetovne dediščine ali želijo biti nanj vpisana. V nadaljevanju bomo na kratko predstavili usmeritve in predloge, ki so zajeti v dokumentu:

1. Načrtovanje upravljanja vključuje:

- Popis in evalvacijo obstoječih virov: kulturni in naravni viri, infrastruktura, tradicionalna raba prostora
- Vzpostavitev mej najdišča in con upravljanja
- Oceno in študijo vplivov na okolje
- Načrt monitoringa

- Načrt arheoloških raziskav
- Načrt interpretacije
- Upravljaljske objekte
- Načrt osebja
- Načrt vključevanja skupnosti
- Generalni načrt upravljanja.

2. Implementaciji upravljanja sledijo:

- Monitoring
- Transparentno vodenje
- Mreženje (*networking*).

Zanimivo je, da smernice izpustijo nekaj ključnih točk, ki jih vsebujejo drugi podobni načrti. V *Salalah Guidelines* (ICOMOS 2017) tako nista problematizirani ustanovitve delovne skupine in definicija ciljev ter vizije. Vključen pa je predlog za izvedbo ocene in študije vplivov na okolje, ki ga ni v nobenem drugem priporočilu. Velik poudarek je na vzpostavitvi mej najdišča in con upravljanja, torej na prostorskem načrtovanju, kar je v drugih načrtih prav tako redko izpostavljeno. Usmeritve torej zajamejo nekaj ključnih točk, medtem ko so izpuščeni predlogi, ki

Določila v 60. členu ZVKD-1 glede vsebine načrta upravljanja / <i>Requirements mentioned in article 60 of the ZVKD-1 act concerning the content of a management plan</i>	Lokalni Arheološki Načrt / <i>Local Archaeological Plan</i>
pregled kulturnih vrednot, ki jih je posebej treba ohranяти in razvijati / <i>overview of the cultural values that must be preserved and developed</i>	2. Poglavje / <i>Chapter</i>
vizijo varstva in razvoja / <i>vision of protection and development</i>	1. Poglavje / <i>Chapter</i>
strateške in izvedbene cilje upravljanja / <i>strategic and operational management goals</i>	1. Poglavje / <i>Chapter</i>
določbe, ki se nanašajo na upravljaljsko strukturo in ukrepe za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami / <i>provisions concerning the management structure and measures for protection against natural and other disasters</i>	5. Poglavje / <i>Chapter</i>
načrt dejavnosti s finančnim okvirom, še posebej za zagotavljanje dostopnosti in upravljanje obiska / <i>activity plan with financial assessment, especially for ensuring accessibility and visit management</i>	5. Poglavje / <i>Chapter</i>
kazalnike in način spremljanja izvajanja / <i>indicators and method of monitoring implementation</i>	5. Poglavje / <i>Chapter</i>
rok veljavnosti načrta, način dopolnjevanja in spreminjanja načrta / <i>validity period of the plan, method of supplementing and changing the plan</i>	1. in 5. Poglavje / <i>1. and 5. Chapter</i>

Preglednica 1. Ujemanje vsebine Lokalnega Arheološkega Načrta z določili iz ZVKD-1 glede načrta upravljanja.

Table 1. Matching contents of the Local Archaeological Plan with the requirements concerning management plans in the Slovenian Cultural Heritage Protection Act (ZVKD-1).

so osnova za druge načrte. Njihov namen je tako veliko bolj v predlaganju usmeritev za razvoj in identifikacijo uspešnih sistemov upravljanja (ICOMOS 2017, 3) kot v podajanju predlogov za strukturo in vsebino enotnega načrta upravljanja.

Na temo upravljanja vseh zvrsti kulturne dediščine obstaja še veliko drugih priročnikov in publikacij (Feilden, Jokilehto 1998; Pedersen 2002; Leask, Fyall 2006; Ringbeck 2008; UNESCO 2013; Egloff 2019). Večinoma se osredotočajo na kulturno dediščino, ki je že vpisana na seznam svetovne dediščine ali si vpis želi doseči. To je pogojeno z dejstvom, da je treba za vso svetovno dediščino pripraviti načrt upravljanja (*The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*: UNESCO 2021, 34). Naj omenimo zgolj priročnik *Managing Cultural World Heritage* (UNESCO 2013), zadnjo publikacijo, ki jo je UNESCO pripravil na temo upravljanja kulturne dediščine. Priročnik je napisan za kulturno dediščino na seznamu svetovne dediščine ter se zato osredotoča na dolžnosti, ki jih tak vpis zahteva (npr. ohranjanje izjemne univerzalne vrednosti / *Outstanding Universal Value*). S tega vidika je priročnik manj uporaben za »običajno« kulturno dediščino in še posebej arheološka najdišča, ki ne stremijo k vpisu na seznam svetovne dediščine.

Zaključek

Lokalni Arheološki Načrt je izvirni produkt projekta ArcheoDanube, namenjen razvoju arheoloških parkov in drugih oblik prezentacij arheoloških najdišč. Priročnik za pripravo Lokalnih Arheoloških Načrtov vsebinsko pokriva vse vidike razvoja arheološkega parka ali drugih arheološko relevantnih območij. V primerjavi s podobnimi načrti iz Slovenije in tujine (preglednica 2) je Lokalni Arheološki Načrt namenjen zgolj arheološki dediščini, precej manj uporaben pa je za druge zvrsti kulturne dediščine. Lokalni Arheološki Načrt je tako v svojih določilih in usmeritvah veliko bolj specifičen. Menimo, da je zato veliko bolj uporaben za razvoj arheoloških parkov in drugih oblik prezentacij arheoloških najdišč kot primerljivi načrti. Po vsebini se najbolj ujema z načrtom, ki ga je predlagal Cleere (2010). Ta je namreč sledil usmeritvam za publikacijo *Management Manual for World Heritage Archaeological Sites and Monuments*, ki ni bila nikoli izdana. Vendar Lokalni Arheološki Načrt in njegov Priročnik nista nadomestilo za takšno publikacijo, saj ne

upoštevata zahtev upravljanja s svetovno dediščino. Lokalni Arheološki Načrt lahko uporabimo za katera koli arheološka najdišča, ki nimajo nujno velikega pomena v univerzalnem smislu, a so lahko zelo pomembna za lokalno okolje. Priročnik je napisan dovolj splošno in tako, da je lahko uporaben za širok spekter arheoloških najdišč iz različnih obdobj in območij. Prav tako ni nujno, da so arheološke ostaline omenjenih najdišč vidne oziroma izkopane; Načrt lahko uporabimo za planiranje posegov prezentacije in interpretacije z alternativnimi mediji. Dodano vrednost mu daje možnost uporabe samo določenih delov Načrta, ki jih uporabnik potrebuje za razvoj arheološkega najdišča v arheološki park ali za prezentacijo in interpretacijo podpovršinskih arheoloških ostalin, ki je lahko le dodatek v prostoru z drugačno namembnostjo. Temu lahko tudi prilagodi priloženo predlogo, ki je osnova za vsak Lokalni Arheološki Načrt. Takšna predloga uporabniku omogoča enostavno uporabo pri snovanju načrta ter mu že predlaga osnovno strukturo, ki jo lahko skrajša in dopolnjuje po želji. Prilagodljivost Lokalnega Arheološkega Načrta je po našem mnenju njegova največja prednost pred podobnimi načrti. Fleksibilna struktura se nam zdi še posebej primerna za skupno valorizacijo velikega števila arheoloških ostalin, odkritih v posegih urbane arheologije, ki imajo na različnih mestih različen potencial in možnosti razvoja, enkrat kot arheološki park, drugič le kot virtualna arheološka točka v prostoru.

V okviru projekta ArcheoDanube bo leta 2022 pripravljenih 10 Lokalnih Arheoloških Načrtov. Iz prve roke bomo izvedeli, kako načrt deluje, kaj bi bilo treba spremeniti in kateri deli so odveč. Načrte bodo pripravili partnerji projekta in jih uporabili za izpeljavo svojih pilotnih aktivnosti. Verjamemo, da se bo Lokalni Arheološki Načrt do konca projekta izkazal kot uporabno orodje za razvoj arheoloških parkov in drugih arheoloških najdišč zlasti v urbanem okolju.

Vsebina / Contents	Načrti / Plans					
	Priročnik Archeo Danube / Archeo Danube Guidebook	Priročniki in predloge iz Slovenije / Guidebooks and templates from Slovenia		Priročniki in predloge iz tujine / International guidebooks and templates		
	Lokalni Arheološki Načrt / Local Archaeological Plan (Egri 2021)	Konservatorski načrt / Conservation plan (Zupančič, Kavčič, Deanović 2007)	Načrt upravljanja / Management plan (Plešeniak, Stokin, Zanier 2014)	Načrt upravljanja za arheološka najdišča / Management plan for archaeological sites (Cleere 2010)	Smernice za upravljanje javnih arheoloških najdišč / Guidelines for the Management of Public Archaeological Sites (ICOMOS 2017)	Priročnik za upravljanje svetovne kulturne dediščine / Managing Cultural World Heritage: Resource manual (UNESCO 2013)
Avtorstvo in potrebna znanja (delovna skupina) / Authorship and competences (work team)	×	×	×	×		×
Cilji in vizija / Objectives and vision	×	×	×	×		×
Identifikacija in vključevanje deležnikov / Identification and inclusion of stakeholders	×			×	×	×
Razumevanje arh. najdišča in njegovih vrednot / Assessment of the arch. site and its values	×	×	×	×	×	×
Določitev območja v prostorskem načrtovanju / Inclusion of the site into spatial planning	×				×	
Zgodovinski pregled dosedanjih del / Historical review of previous work	×	×	×	×		×
Ocena ogroženosti in ranljivosti / Threat and vulnerability assessment		×	×	×		×
Ocena vpliva na okolje / Environmental impact assessment			×		×	
Študija izvedljivosti / Feasibility study	×					
Strategija konserviranja in restavriranja / Conservation and restoration strategy		×	×	×		×
Načrtovanje storitev in infrastrukture za obiskovalce / Planning of visitor services and infrastructure	×		×	×		
Načrtovanje prezentacije in interpretacije / Presentation and interpretation planning	×		×	×	×	
Načrtovanje upravljanja / Management planning	×		×	×	×	×
Načrtovanje raziskav / Research planning	×		×	×	×	
Vključevanje v turizem / Inclusion into tourism	×			×		
Monitoring in evalvacija / Monitoring and evaluation	×		×	×	×	×
Načrt aktivnosti oz. implementacije / Action i.e. implementation plan	×		×	×		×
Finančni načrt / Financial plan	×		×	×	×	

Preglednica 2. Primerjava vsebine Lokalnega Arheološkega Načrta in zgoraj omenjenih priročnikov.

Table 2. Comparison between the contents of the Local Archaeological Plan and of different plans mentioned in the text.

Literatura / References

- BAUGHER, S., D. R. APPLER, W. MOSS (ur. / ed.) 2017, *Urban Archaeology, Municipal Government and Local Planning: Preserving Heritage Within the Commonwealth of Nations and the United States*. – Cham, Springer.
- BIDDLE, M. 1988, *Approaches to Urban Archaeology*. – Edinburgh, Edinburgh University Press.
- BIDDLE, M., D. HUDSON 1973, *The future of London's past: a survey of the archaeological implications of planning and development in the nation's capital*. – Worcester, Rescue.
- BREZNIK, A. 2012, *Upravljanje arheološkega parka v RS* (Neobjavljena doktorska disertacija / Unpublished doctoral dissertation, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede). – Ljubljana.
- BREZNIK, A. 2014, *Management of an archaeological park*. – Ljubljana, Narodni muzej Slovenije.
- BREZNIK, A., J. KUSETIČ 2013, *Načrt upravljanja za arheološki park Hrušica* (Podkraj – Arheološko najdišče Hrušica-Ad Pirum, EŠD 535) (Neobjavljen elaborat / Unpublished report, Narodni muzej Slovenije). – Ljubljana.
- CANAL & RIVER TRUST 2014, *Delivering interpretation: Waterway projects*. – Milton Keynes, Canal & River Trust.
- CARTER, J. (ur. / ed.) 2001 (2. izd. / ed.), *A Sense of Place: An Interpretive Planning Handbook*. – Scottish Interpretation Network. http://portal.uni-freiburg.de/interpreteurope/service/publications/recommended-publications/carter_sense-of-place.pdf.
- CHESAPEAKE BAY OFFICE 2010: *Interpretative planning tools for Heritage Areas, Historic Trails and Gateways*. National Park Service. <https://www.nps.gov/subjects/heritageareas/upload/Interp-Planning-Toolkit-for-Heritage-Areas-Historic-Trails-and-Gateways-2.pdf>.
- CLEERE, H. 2010, Management Plans for Archaeological Sites: A World Heritage Template. – *Conservation and Management of Archaeological sites* 12 (1), 4–12.
- CODICE 2004: *Codice dei beni culturali e del paesaggio*, Gazzetta Ufficiale 45 del 24 febbraio 2004, s.o. n. 28.
- COUNCIL OF EUROPE 1999, *Report on the situation of urban archaeology in Europe*. – Strasbourg, Council of Europe Publications.
- DRDA-KÜHN, K. (ur. / ed.) 2021, *The ArcheoDanube strategy for successful archaeological tourism – lessons learned from European good practices*. https://www.zvkds.si/sites/www.zvkds.si/files/u5/archeodanube_wpt2.1_good_practices_report_final.pdf.
- du CROS, H., B. McKERCHER 2015, *Cultural Tourism*. – Abingdon, Oxon, Routledge.
- EGLOFF, J. B. 2019, *Archaeological Heritage Conservation and Management*. – Oxford, Archaeopress Publishing.
- EGRI, M. (ur. / ed.) 2021, *Guidebook for designing Local Archeo Plans*. – Cluj-Napoca, Mega Publishing House. https://www.zvkds.si/sites/www.zvkds.si/files/u5/guidebook_for_designing_laps.pdf.
- EGRI, M. (ur. / ed.) 2022, *E-Handbook for the management of enhancement projects on urban archaeological sites. Integration with a sustainable tourism*. – Cluj-Napoca, Mega Publishing House.
- FAILTE IRELAND 2011, *Sharing our Stories: Using interpretation to improve visitor experience at heritage sites*. https://www.failteireland.ie/FailteIreland/media/WebsiteStructure/Documents/2_Develop_Your_Business/3_Marketing_Toolkit/5_Cultural_Tourism/Heritage_Interpretation_Manual.pdf.
- FEILDEN, M. B., J. JOKILEHTO 1998, *Management Guidelines for World Heritage Sites*. – Roma, ICCROM.
- GELICHI, S. 1999, Archeologia urbana: programmazione della ricerca e della tutela. – V / In: Alberti, A., Gelichi, S., Librenti, M. (ur. / eds.), *Cesena: la memoria del passato. Archeologia urbana e valutazione dei depositi*. – Firenze, All'Insegna del Giglio, 9–20.
- ICOMOS 2015, *Draft Recommendations of the First International Conference of ICOMOS on Archaeological Parks and Sites*. <https://whc.unesco.org/en/news/1256>.
- ICOMOS 2017, *Salalah Guidelines for the Management of Public Archaeological Sites*. http://icahm.icomos.org/wp-content/uploads/2018/07/GA2017_6-3-3_Salalah-Guidelines_EN_adopted-15122017.pdf.

- JERONČIČ, J. 2022, *Načrt upravljanja arheološkega parka Divje babe*. – Cerklje, LTO Laufer Cerklje. <https://www.visitcerklje.si/wp-content/uploads/2022/02/nacrt-upravljanja-arheoloskega-parka-divje-babe-23-2.pdf>.
- JURAK, A. 2020, *Interpretacija arheološke dediščine in situ na primeru arheoloških območij Poštela pri Mariboru in Cvinger pri Dolenjskih Toplicah* (Neobjavljeno magistrsko delo / Unpublished dissertation, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta). – Ljubljana.
- KOPRIVEC, L. 2019, *Upravljalni načrt za naselbino Kaštelir pri Kortah. Spomenik Korte – Arheološko najdišče Kaštelir pri Čedljah (EŠD: 7238)*. – Izola, Občina Izola. <http://46.101.236.219/izola/priponke/OS8-10R-320705-2.pdf>.
- LABRUNA, M. C. 2013, Didattica e fruizione. – V / In: Branciforti, M. G. (ur. / ed.), *Il teatro greco romano di Catania e gli spettacoli nell'antichità*. – Palermo, Assessorato dei Beni Culturali e dell'Identità Siciliana, Dipartimento dei Beni Culturali e dell'Identità Siciliana, 89–93.
- LAZAR, I., K. ZANIER 2012, *Načrt upravljanja za arheološki park Simonov zaliv (2012–2016) EŠD 195. 1* (Neobjavljen elaborat / Unpublished report, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Inštitut za dediščino Sredozemlja). – Piran.
- LAZAR, I., K. ZANIER 2014, *Načrt upravljanja za arheološki park Simonov zaliv (2012–2016 ter usmeritve 2016–2021) EŠD 195. 1/2* (Neobjavljen elaborat / Unpublished report, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Inštitut za dediščino Sredozemlja). – Piran.
- LEASK, A., A. FYALL 2006, *Managing World Heritage Sites*. – London, Routledge.
- LUX, J. 2013, *Načrt upravljanja arheološkega parka Mošnje (Mošnje – Arheološko najdišče Pod cesto, EŠD 10036)* (Neobjavljen elaborat / Unpublished report, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Kranj). – Kranj.
- MGML 2013, *Načrt upravljanja arheološkega parka Emona*. – Ljubljana, Mestna občina Ljubljana. <https://www.ljubljana.si/assets/Seje/15463/17.-toka---nart-upravljanja-arheoloki-park.pdf>.
- O'KEEFFE, T. 2014, Urban Archaeology. – V / In: Smith, C. (ur. / ed.), *Encyclopedia of Global Archaeology*. – New York, Springer, 10898–10900.
- PEDERSEN, A. 2002, *Managing Tourism at World Heritage Sites: a Practical Manual for World Heritage Managers*. – UNESCO. <https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-113-2.pdf>.
- PIRKOVIČ, J. 2018, Uvod v sistematiko upravljanja arheološke dediščine. – *Varstvo spomenikov* 50, 69–97.
- PLESTENJAK, A., M. STOKIN, K. ZANIER 2014, Teoretska izhodišča za izdelavo načrta upravljanja kulturnih spomenikov. – *Varstvo spomenikov* 47–48, 162–185.
- PRAVILNIK 2009: *Pravilnik o konservatorskem načrtu*, Uradni list RS, št. 66/09.
- RINGBECK, B. 2008, *Management Plans for World Heritage Sites: a practical guide*. – Bonn, German Commission for UNESCO.
- UNESCO 1972, *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>.
- UNESCO 2013, *Managing Cultural World Heritage: Resource manual*. <https://whc.unesco.org/en/managing-cultural-world-heritage/>.
- UNESCO 2021, *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>.
- VEVERKA, J. 2011, *Interpretative Master Planning: Philosophy, Theory and Practice*. – Edinburgh, MuseumEtc.
- ZAKON 2020: *Zakon o zaščiti i očuvanju kulturnih dobara*, Narodne novine Republike Hrvatske, broj 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21. <https://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara>.
- ZAKON O IZMJENAMA I DOPUNAMA 2020: *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara*, Narodne novine Republike Hrvatske, broj 62/2020. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_05_62_1236.html.

ZANIER, K. 2016, The Accessibility, Use, Fruition and Enrichment of Immobile Cultural Heritage: A Review of Legislation in Slovenia, Croatia and Italy = Dostopnost, Uporaba, Uživanje in Obogatitev Nepremične Kulturne Dediščine. – V / In: Lazar, I. (ur. / ed.), *AS – Arheologija Za vse: Oživljanje Arheološkega Parka Simonov Zaliv*. – Koper, Založba Univerze na Primorskem, 78–102.

ZANIER, K. 2017, The Accessibility, Use, Fruition and Enrichment of Immobile Cultural Heritage: A Review of Legislation in Slovenia, Croatia and Italy. – *Studia Universitatis Hereditati* 5 (1), 29–47. [https://dx.doi.org/10.26493/2350-5443.5\(1\)29-47](https://dx.doi.org/10.26493/2350-5443.5(1)29-47).

ZANIER, K., R. RATEJ (ur. / eds.) 2021, *Baseline study of the ArcheoDanube project*. – Ljubljana, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. https://www.zvkds.si/sites/www.zvkds.si/files/u5/archeodanube_baseline_study.pdf.

ZANIER, K., J. VIŠNJIĆ, J. PIRKOVIČ 2015, *Claustra Alpium Iuliarum: Načrt upravljanja (2015–2020)* (Neobjavljen elaborat / Unpublished report, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Hrvatski restauratorski zavod). – Ljubljana, Zagreb.

ZUPANČIČ, M., M. KAVČIČ, D. DEANOVIČ 2007, *Enotna metodologija za izdelavo konservatorskega načrta*. – Ljubljana, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

ZVKD 2008: *Zakon o varstvu kulturne dediščine* (ZVKD-1), Uradni list RS, št. 16/08, 123/08, 8/11 – ORZVKD39, 90/12, 111/13, 32/16 in 21/18 – ZNOrg.

Spletna vira / Web sources

SPLET 1 / WEB 1: <https://www.interreg-danube.eu/approved-projects/archeodanube> (22. 7. 2022).

SPLET 2 / WEB 2: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Path_\(1\)_archaeological_park_Xanten,_Germany,_2005-04-23\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Path_(1)_archaeological_park_Xanten,_Germany,_2005-04-23).jpg).

Public Urban Archaeology: Archaeological Parks and Local Archaeological Plans

(Summary)

The paper presents some definitions and tools developed as part of the ArcheoDanube project (DTB413). The project is financed by the European Union (ERDF, ENI, and IPA funds) in the frame of the Interreg Danube Transnational Programme. The contribution, as well as the project, connects the fields of urban archaeology, public archaeology, management of archaeological sites, and archaeological tourism. In doing so, of course, we come across basic concepts, some of which are still lacking clear definitions. This applies especially to the term “archaeological park”, which has several uses. After reviewing various definitions in recent international doctrinal documents, based on the definition in the Croatian legislation, we propose to define archaeological park as follows: “An archaeological park is a researched, protected, and presented archaeological site or its part, that includes informative and didactic components of presentation and interpretation in order to raise awareness of the importance of archaeological heritage.”

In the following we discuss the specifics of archaeological tourism. Archaeological parks represent an important component in its development. Archaeological sites have attracted visitors since the early days of archaeology. Over time, some became major tourism attractions (Figure 1). Archaeological tourism is part of the broader concept of cultural tourism and focuses specifically on archaeological heritage. It also has certain peculiarities that distinguish it from other cultural destinations. In order to be comprehensible to the average visitor, archaeological attractions need a more extensive and high-quality interpretation than other cultural destinations. Archaeological sites adhere to the concept of “ruins”, and any reconstruction can be misleading or lead to confusion for the uninformed visitor. An increased number of visitors can seriously threaten the preservation of archaeological remains (however, any restriction of visits can lead to negative reactions from visitors). Looting and vandalism represent frequent threats for archaeological sites, so security systems are very much needed. Moreover, archaeological sites are sometimes misused for political purposes.

Afterwards, we discuss the main topic of the paper: the Local Archaeological Plan, which is one of the main prod-

ucts of the ArcheoDanube project. The Local Archaeological Plan represents a new, broader form of management plan (Table 1), specially designed for the specific situation of archaeological remains. Unlike conventional management plans for monuments or monumental areas, a Local Archaeological Plan can be prepared for wider areas, e.g. a city, and offers us the possibility of dealing with the archaeological remains of different areas, with various solutions for presentation and interpretation (Figures 2–4), in the frame of a common outline. Users are provided with a template (Appendix 1) and a guidebook explaining all possible contents of the plan. Users can freely adapt the template and adopt only those parts needed for their specific situation.

Unlike similar plans from Slovenia and abroad, the Local Archaeological Plan is intended only for archaeological heritage. We believe that it is therefore much more useful for the development of archaeological parks and other forms of presentation of archaeological sites than comparable plans. In terms of content (Table 2), it most closely matches the plan proposed by Cleere (2010), which is mainly aimed at World Heritage Archaeological Sites and Monuments. In contrast, the Local Archaeological Plan can be used for any archaeological sites that do not necessarily have outstanding universal value, but may be of great importance to the local community. The plan can be used for a wide range of archaeological sites from different periods and areas. It is also not necessary that the archaeological remains of the mentioned sites are visible or excavated; the plan can also be used to define presentation and interpretation interventions with alternative media for unexcavated remains. The flexibility of the Local Archaeological Plan is, in our opinion, its greatest advantage over other similar plans. The flexible structure seems to us to be particularly suitable for the common valorisation of a large number of archaeological remains discovered during urban archaeology interventions and which have different potential and development possibilities in different places, sometimes as an archaeological park, sometimes only as a virtual archaeological point in the contemporary urban space. We believe that the Local Archaeological Plan will prove to be a useful tool for the development of archaeological parks and other archaeological sites, especially in the urban environment.

Priloga 1 / Appendix 1

LOKALNI ARHEOLOŠKI NAČRT

institucija, upravljavec, naročnik ali investitor:

.....
ime in naslov institucije, upravljavca, naročnika ali investitorja

arheološko najdišče, park ali skupina najdišč:

.....
ime arheološkega najdišča, parka ali skupine najdišč

EŠD arheološkega najdišča ali skupine najdišč:

.....

urednik:

.....
ime in priimek, naziv, podpis in žig

vodja projekta:

.....
ime in priimek, naziv, podpis in žig

številka Lokalnega Arheološkega Načrta, kraj in datum izdaje

.....
(številka 1/1 za prvo izdajo načrta, številka 1/2 za posodobljeno različico prve izdaje, številka 2/1 za drugo izdajo ...)

Logotipi

NAVODILA:

V Lokalnem Arheološkem Načrtu (v nadaljevanju: Načrt) lahko načrtujemo aktivnosti, potrebne za vzpostavitev novega ali dodaten razvoj obstoječega arheološkega parka ali za približanje javnosti arheološkega najdišča ali skupine najdišč, ki niso arheološki parki.

Predloga (*template*) načrta je bila pripravljena skupaj s Priročnikom (*Guidebook for designing Local Arheo Plans*). Priročnik vsebuje obrazložitve in dodatne nasvete glede poglavij v tej predlogi.

Uporabniki lahko med predlaganimi poglavji izbirajo glede na lastno situacijo. Za pripravo načrta tako ni treba izpolniti vseh poglavij, ampak zgolj tista, ki so v skladu z vizijo razvoja.

Pri pripravi je mogoče prilagoditi nekatere definicije v načrtu (npr. če izbrana lokacija ni arheološki park, ampak nekaj drugega, lahko uporabnik prilagodi besedišče načrta. Pri tem mora biti pazljiv, da je v načrtu konsistenten).

V pomoč uporabnikom smo vključili namige in vprašanja, obarvana sivo, ki služijo kot dodatna navodila pri iskanju ustreznih rešitev. Vprašanja in namigi so mišljeni samo kot izhodišče ter ne pokrivajo vseh vidikov razvoja arheološkega parka. Potem ko boste definirali in obrazložili svoje rešitve, lahko izbrišete omenjene namige in vprašanja.

Če boste v načrtu uporabljali okrajšave, jih na koncu načrta obrazložite v obliki seznama. Če je potrebno, lahko vključite tudi geslovnik.

VSEBINA		
<i>Prilagoditi glede na izbrana poglavja</i>		
Številka	Naslov	Stran
	Delovna ekipa	
	Osnovne informacije o najdišču	
1	Uvod: Razlogi za pripravo, vizija in cilji načrta	
2	Vrednotenje lokalne arheološke dediščine	
3	Študija izvedljivosti	
4	Lokalni Arheološki Načrt	
5	Implementacija in vzdrževanje	
6	Viri in literatura	
7	Priloge	

DELOVNA EKIPA		
Urednik dokumenta	<i>ime in priimek, naziv, ustanova</i>	<i>podpis</i>
Jedrna delovna ekipa		
Vodja projekta	<i>ime in priimek, naziv, ustanova</i>	<i>podpis</i>
Finančnik	<i>ime in priimek, naziv, ustanova</i>	<i>podpis</i>
Vodja komunikacije	<i>ime in priimek, naziv, ustanova</i>	<i>podpis</i>
Odgovorni arheolog	<i>ime in priimek, naziv, ustanova</i>	<i>podpis</i>
Dodatni strokovnjaki in specialisti <i>Prilagoditi glede na izbrane vsebine in potrebne specialiste</i>		
Arheolog	<i>ime in priimek, naziv, ustanova</i>	<i>podpis</i>
Konservator	<i>ime in priimek, naziv, ustanova</i>	<i>podpis</i>
Konservator restavrator	<i>ime in priimek, naziv, ustanova</i>	<i>podpis</i>
Arhitekt	<i>ime in priimek, naziv, ustanova</i>	<i>podpis</i>
Krajinski arhitekt	<i>ime in priimek, naziv, ustanova</i>	<i>podpis</i>
Urbanist	<i>ime in priimek, naziv, ustanova</i>	<i>podpis</i>
Gradbenik	<i>ime in priimek, naziv, ustanova</i>	<i>podpis</i>
Strokovnjak za interpretacijo dediščine	<i>ime in priimek, naziv, ustanova</i>	<i>podpis</i>

Strokovnjak za turizem	<i>ime in priimek, naziv, ustanova</i>	<i>podpis</i>
Strokovnjak za komunikacijo in marketing	<i>ime in priimek, naziv, ustanova</i>	<i>podpis</i>
..... (drugi strokovnjaki in specialisti)	<i>ime in priimek, naziv, ustanova</i>	<i>podpis</i>
Številka Lokalnega Arheološkega Načrta:		
Kraj in datum izdaje:		

OSNOVNE INFORMACIJE O ARHEOLOŠKEM NAJDIŠČU	
<i>Če Načrt obravnava skupino najdišč, pripraviti tabelo za vsako enoto posebej.</i>	
Ime najdišč(a):	
EŠD:	
Kraj:	
Regija:	
Država:	
Zemljišče:	<i>katastrske številke, katastrska občina</i>
Lastnik(i) zemljišča:	
Upravljavalec:	
Investitor(ji):	
Odgovorna območna enota ZVKDS:	
Odgovorni muzej:	

1 UVOD: RAZLOGI ZA PRIPRAVO, VIZIJA IN CILJI NAČRTA

Obrazložite razloge za pripravo načrta in cilje, ki jih želite doseči.

RAZLOGI so lahko npr.:

- Dolgoročna strategija upravljanja
- Načrtovanje novih del/izboljšav
- Priprava projektna prijave
- Izboljšanje fizičnega dostopa
- Načrtovanje konserviranja in restavriranja
- Načrtovanje upravljanja in vzdrževanja
- Izobraževanje osebja
- Razvoj novih pristopov za vključevanje lokalne skupnosti
- Načrtovanje aktivnosti za izobraževanje skupnosti o pomenu arheološke dediščine
- Strategija za razvoj občinstva

Definirajte svojo VIZIJO za najdišče v eni ali več povedih.

CILJI za doseganje vaše vizije so lahko npr.:

- Povečati število obiskovalcev
- UNESCO kandidatura
- Sodelovanje z lokalno skupnostjo
- Povečati ozaveščenost o pomembnosti najdišča
- Povečati ozaveščenost o pomenu ohranjanja najdišča
- Povečati ugled dediščinskih institucij v lokalni skupnosti
- Povečati sodelovanje med lokalno skupnostjo in dediščinskimi institucijami
- Izboljšati znanje o dediščini v lokalni skupnosti
- Izboljšati privlačnost najdišča za potencialne investitorje
- Promocija najdišča za domače in mednarodne turiste

2 VREDNOTENJE LOKALNE ARHEOLOŠKE DEDIŠČINE

2.1 Identifikacija lokalne arheološke dediščine in njenega sistema varovanja

Vrsta obravnavanega arheološkega najdišča

Npr.: naselbina, grobišče, utrdba, gradbišče, *villa rustica* ...; vključite kratek opis vrste najdišča.

Vrsta obravnavanih arheoloških ostalin

- Nepremične arheološke ostaline – strukture: npr. stavbe, delavnice, mostovi, ceste ... (vključite kratek opis)
- Premične arheološke ostaline – artefakti: npr. kipi, orodja, keramične posode, orožje (vključite kratek opis)
- Druga najdišča: npr. rudniki, jame (vključite kratek opis)

Prostorski obseg arheološkega najdišča

- Ali so ostaline arheološkega najdišča na enem območju ali na več ločenih območjih in ali so znotraj ali zunaj mesta?
- Kakšna je skupna velikost območij, kjer so arheološke ostaline, vključujoč tako izkopane kot neizkopane predele?
- Ali so potrebne dodatne raziskave za določitev prostorskega obsega arheološkega najdišča?
- Kolikšen del skupne površine arheološkega najdišča bo vključen v obravnavani arheološki park?
- Ali že obstaja topografski ali ortofoto načrt najdišča?

Datacija arheološkega najdišča

Ali arheološke ostaline pripadajo zgolj enemu obdobju ali več obdobjem? Katerim? Je kronologija arheološkega najdišča jasna?

Status raziskanosti arheološkega najdišča

- Je najdišče raziskano v celoti ali zgolj delno?
- Je bila arheološka raziskava preventivna ali sistematična narave?
- So raziskave zaključene ali še potekajo?
- Ali bo treba območje bodočega arheološkega parka še dodatno raziskati?
- So raziskane ostaline še vidne ali že zakopane?
- Katera institucija je bila odgovorna za arheološke raziskave?
- Katera institucija hrani dokumentacijo o teh raziskavah?
- Ali so rezultati arheoloških raziskav objavljeni?
- Katera institucija hrani arheološke najdbe?

Ohranjenost arheoloških ostalin in njihova prezentacija

- Kakšen je status ohranjenosti arheoloških ostalin? Vključite kratek opis za vse vrste ostalin.
- Ali so arheološke ostaline že prezentirane za javnost? Če so, na kakšen način?
- Ali obstaja lokalni arheološki muzej ali druga vrsta javne zbirke?
- Kolikšen del arheološkega najdišča oziroma njegovih ostalin je konserviran in restavriran za namen javnega dostopa?
- Kolikšen del vključuje interpretacijo za javnost?
- Ali trenutno poteka projekt restavracije in/ali prezentacije arheoloških ostalin? Je takšen projekt načrtovan? Če je, kolikšen del najdišča bo restavriran oziroma prezentiran?

2.2 Kulturni in drugi pomen lokalne arheološke dediščine**Kulturni, arheološki, zgodovinski in umetniški pomen arheoloških ostalin**

Vključite seznam argumentov/razlogov na podlagi naslednjih vrednostnih kriterijev:

- Stopnja znanstvene relevantnosti (lokalne, regionalne, mednarodne) in edinstvenosti;
- Celovitost ohranjenih arheoloških, zgodovinskih in umetnostnih informacij;
- Trenutna stopnja ohranjenosti in potencial za izboljšave;
- Sposobnost posredovanja koherentnega zgodovinskega, kulturnega ali umetniškega sporočila;
- Znanstveno-raziskovalni potencial.

Ekološki pomen arheološkega najdišča

Vključite seznam argumentov/razlogov na podlagi naslednjih vrednostnih kriterijev:

- Trenutna ekološka situacija in njen vpliv na arheološke ostaline;
- Stopnja vključitve v lokalna naravna okolja in odnos z naravnimi parki/rezervati (če obstaja);
- Obstoječa ali že načrtovana krajinska ureditev;
- Stopnja skladnosti z lokalnimi, regionalnimi ali državnimi zelenimi politikami (če obstajajo).

2.3 Družbeni in ekonomski pomen lokalne arheološke dediščine

Sledeča vprašalnika vam bosta pomagala ugotoviti, kako različni deležniki uporabljajo ali dojemajo območja, kjer so arheološke ostaline. Lahko ju prilagodite, da se bosta ujemala z vašo lokalno situacijo. Podatke lahko pridobite iz obstoječih ekonomskih, turističnih, družbenih ali demografskih statistik, prostorskih načrtov in drugih poročil lokalnih institucij ter organizacij.

Vrsta aktivnosti, ki se odvijajo na območju arheoloških ostalin	Ja	Ne	Stalna	Občasna/Sezonska
Bivanje				
Promet				
Kmetijske dejavnosti				
Druge ekonomske aktivnosti				
Turistične aktivnosti				
Rekreacijske aktivnosti				
Kulturne aktivnosti				
Izobraževalne aktivnosti				
Verske aktivnosti				
Druge javne aktivnosti				
...				
Vrste ekonomskih aktivnosti	Stalne	Občasne / sezone	Organizatorji	
Razstave				
Trgovine s spominki				

Vodeni ogledi			
Uprizoritveni festivali (reenactment)			
Festivali tradicionalnih obrti			
Koncerti			
...			

2.4 Dostopnost arheološkega najdišča

Fizična dostopnost

Vključite seznam argumentov/razlogov na podlagi naslednjih vrednostnih kriterijev:

- Prisotnost ograjenih/zagrajenih območij;
- Dostop za pešce, kolesarje in motorni promet;
- Dostop za ljudi s težavami z mobilnostjo, sluhom in vidom;
- Povezanost z javnim prometom;
- Prisotnost osvetlitve in varnostnih sistemov;
- Prisotnost območij počitka, ki vključujejo smetnjake, toalete, klopi, vodnjake s pitno vodo itd.;
- Prisotnost polnilnih postaj za mobilne naprave in električne avtomobile;
- Sistem pobiranja vstopnic.

Informacijska dostopnost

Vključite seznam argumentov/razlogov na podlagi naslednjih vrednostnih kriterijev:

- Prisotnost natisnjenih interpretativnih medijev (posterjev, napisov, vodnikov, zemljevidov itd.) v različnih jezikih;
- Omrežni signal, dostop do brezplačnega Wi-fi omrežja;
- Razpoložljivost uradne spletne strani v različnih jezikih;
- Razpoložljivost drugih digitalnih virov informacij, kot so mobilne aplikacije, QR kode, avdiovodniki v različnih jezikih ...;
- Razpoložljivost vodnikov in vodenih ogledov po najdišču;
- Prisotnost muzeja oziroma razstave na najdišču.

2.5 Obstoječa zakonska in administrativna podlaga za arheološki park

Cilj je identificirati naslednje:

- Obstoječe lastnike zemljišč;
- Institucijo, odgovorno za administracijo in upravljanje (če obstaja);
- Upravljavsko strukturo (če obstaja);
- Obstoječ proračun (če obstaja) in vire financiranja;
- Vključitev v lokalne, regijske ali državne načrte/strategije varovanja, promocije in valorizacije arheološke dediščine, tudi programe kulturnega turizma (če obstajajo);
- Stopnjo integracije v obstoječe turistične in kulturne povezave;
- Uporabo arheološkega najdišča ali katerega izmed njegovih delov/elementov za marketing/blagovno znamko s strani lokalne skupnosti ali podjetja.

3 ŠTUDIJA IZVEDLJIVOSTI

3.1 Identifikacija zakonskih in administrativnih okvirov

Oblika organizacije (pravna oseba)

Možnosti:

- (Javni) zavod;
- Gospodarska družba;
- Del obstoječe kulturne institucije (npr. muzeja);
- Neprofitna organizacija.

Zakonska podlaga za organizacijo

Upoštevati je treba:

- Državno poslovno zakonodajo in regulacije (odvisno od oblike organizacije);
- Državno in evropsko zakonodajo ter listine o ohranjanju, varovanju in valorizaciji arheološke dediščine;
- Okoljsko zakonodajo in regulacije.

Zakonski in administrativni okviri

Upoštevati je treba:

- Lokalne prostorske načrte;
- Regulacije v zvezi z gradbeno zakonodajo;
- Lokalni, regijski ali državni načrt za razvoj kulturnega turizma (če obstaja);
- Lastništvo in druge pravice, povezane z arheološkim najdiščem.

3.2 Izvedljivost vzpostavitve, razvoja in upravljanja arheološkega parka**Značilnosti arheološkega najdišča ali njegovega dela, ki se bo razvilo v arheološki park**

Ugotoviti je treba:

- Stanje ohranjenosti;
- Vpliv (pozitivni ali negativni) načrtovanih posegov in aktivnosti;
- Lokalne družbene in ekonomske razmere in potencial;
- Obstoječe turistične organizacije in infrastrukturo;
- Stopnjo lokalne podpore za vašo vizijo.

Obstoječa in potrebna znanja za načrtovanje in implementacijo Načrta

Glede na cilje Načrta je treba identificirati vsa specialistična znanja za njegovo oblikovanje in implementacijo.

Potrebne aktivnosti

Glede na cilje vašega Načrta je treba navesti vse aktivnosti, ki bodo potrebne za načrtovanje in implementacijo, vključujoč:

- Konservatorska in restavratorska dela;
- Aktivnosti, povezane s prezentacijo in interpretacijo arheološke dediščine;
- Dela, povezana z infrastrukturo arheološkega parka;
- Druge aktivnosti.

Časovnica

Zgoraj navedena dela je treba umestiti v podrobno časovnico. Upoštevati moramo obstoječe stanje, finančno podporo in potrebna znanja.

Ekonomski, družbeni in kulturni vpliv

Ugotoviti je treba:

- Stopnjo zanimanja in podpore za vizijo Načrta v okviru lokalne skupnosti, v poslovni sferi in pri turistični industriji;
- Obstoječe lokalne in regionalne kulturno-turistične destinacije ter možnosti povezovanja;
- Podporo lokalne oblasti za oblikovanje arheološkega parka, njegovo odprtje in vzdrževanje;
- Sposobnost trženja arheološkega parka v obstoječem ekonomskem in družbenem okolju; sposobnost arheološkega parka, da prispeva k ekonomski vrednosti organizacije in njenih partnerjev.

3.3 Ocenjeni stroški implementacije in vzdrževanja ter možnosti financiranja**Stroški načrtovanja in implementacije**

S pomočjo seznama obveznih del ocenite stroške implementacije Načrta:

- Osebe;
- Oprema in potrošni material;
- Dela, povezana z infrastrukturo in krajinsko ureditvijo;
- Dovoljenja in licence;
- Zunanji izvajalci;
- Medijske kampanje in drugi javni dogodki.

Načini zmanjšanja stroškov:

- Davčne olajšave (glede na vrsto organizacije);
- Sponzorji (monetarni ali materialni);
- Vključevanje prostovoljnega dela.

Možnosti dodatnega financiranja

Glede na lokalne značilnosti in vrsto organizacije:

- Direktna sredstva s strani lokalne uprave v obliki letnega proračuna ali določenih subvencij;
- Sredstva oziroma subvencije iz državnega proračuna;

- Državna ali mednarodna donacija na podlagi zmage na odprtem tekmovanju;
- Sporazumi v sodelovanju z raziskovalnimi, izobraževalnimi ali razvojnimi institucijami;
- Sponzorstvo javne ali zasebne organizacije;
- Posebni dogodki za zbiranje sredstev (*fundraising*);
- Vstopnine in pristojbine za različne ponudbe v arheološkem parku (npr. vodeni ogledi); možno šele po vzpostavitvi arheološkega parka;
- Drugi dobički: plačane aktivnosti, prodaja knjig in spominkov, prodaja hrane in pijače, blagovna znamka, oglaševanje itd.

Sistem vstopnic

Oblikovanje sistema vstopnic se mora prilagoditi lokalnim značilnostim in ciljem Načrta.

- Osnovne vstopnice;
- Znižane vstopnice;
- Družinske in skupinske vstopnice;
- Vstopnice za posebne dogodke;
- Dnevne vstopnice (v sodelovanju s partnerji arheološkega parka);
- Letne vstopnice;
- Kulturne prepustnice (v sodelovanju s partnerji arheološkega parka).

Identifikacija ciljne publike in njenih pričakovanj

Za prepoznavanje ciljne publike lahko uporabite več različnih metod. Najpogostejše so:

- Vprašalniki;
- Javne delavnice in predavanja;
- Dogodki;
- Medijske kampanje.

4 LOKALNI ARHEOLOŠKI NAČRT

4.1 Integracija s prostorskim načrtovanjem

Situacija arheološkega najdišča v prostorskem načrtovanju

- Ali je arheološko najdišče, ki ga želite razviti v arheološki park, ustrezno definirano v prostorskih načrtih? Kako bi lahko bilo varovanje in ohranjanje arheološkega najdišča v prostorskih načrtih izboljšano?
- Ali ima vaše arheološko najdišče vplivno območje oziroma *buffer* cono? Ali je vplivno območje ustrezno definirano v obstoječih prostorskih načrtih? Ali vaše arheološko najdišče trenutno nima vplivnega območja ali ga potrebuje? Kako bi ga prostorsko opredelili, da bi zagotovili vizualno in urbano celovitost ter izboljšali uporabo arheološkega najdišča?
- Kako je vaše arheološko najdišče povezano z drugimi predeli mesta? Ali je dostopnost do arheološkega najdišča v prostorskih načrtih ustrezno obravnavana? Kako bi lahko izboljšali fizično dostopnost do arheološkega najdišča v okviru prostorskega načrtovanja?
- Ali ima območje, kjer načrtujete arheološki park, vso potrebno javno infrastrukturo (vodovod, kanalizacija, električno omrežje ...)? Ali je javna infrastruktura potrebna za vzpostavitev arheološkega parka ali je mogoče najti alternative (npr. sončne celice)?
- Kaj lahko postorite, da bodo potrebe za arheološki park upoštevane v prostorskih načrtih?

4.2 In situ prezentacija, konservacija in restavriranje arheoloških ostalin

Konserviranje in in situ prezentacija arheoloških ostalin

- Katere dele arheološkega najdišča je mogoče predstaviti javnosti?
- Kateri deli najdišča morajo ostati zakopani oziroma vanje ne smemo posegati?
- Kateri konservatorski pristopi so primerni oziroma dovoljeni za predstavitev vaših arheoloških ostalin na prostem?
- Kako lahko najbolje ohranite občutek avtentičnosti na najdišču?
- Katere materiale lahko uporabite pri konserviranju arheoloških ostalin, da zadovoljite načelom kompatibilnosti, reverzibilnosti in minimalnega poseganja?
- Kakšno obliko vzdrževanja arheoloških ostalin si lahko privoščite? Razmisljajte dolgoročno o vzdrževanju, ki je potrebno pri prezentaciji arheoloških ostalin na prostem. Če *in situ* prezentacija ni izvedljiva ali dolgoročno vzdržna, raje izberite druge oblike prezentacije in interpretacije (gl. poglavje 4.6).
- Ali bo fizična predstavitev arheoloških ostalin podprta z drugimi oblikami prezentacije in interpretacije (gl. poglavje 4.6)?
- Ali je arheološke ostaline mogoče le konservirati ali jih je treba dopolniti ali celo deloma rekonstruirati? Ali jih je mogoče ponovno sestaviti s pomočjo anastilozne?
- Ali je treba za prezentacijo arheološke ostaline premakniti na drugo lokacijo?
- Ali lahko prikaz odkritih arheoloških ostalin dopolnite z alternativnimi elementi (npr. stiliziran in neinvaziven prikaz stebrov, postavljenih na ohranjenih bazah)?

- Ali lahko vključite prikaz podpovršinskih arheoloških ostalin z alternativnimi elementi (npr. žive meje, drugačni materiali v tlakovanju)?
- Ali lahko prikaz arheoloških ostalin dopolnite ali nadomestite s svetlobnimi projekcijami ali hologrami?
- Ali so potrebne dodatne raziskave (arheološke, konservatorsko-restavratorske, statične, pedološke, geološke, hidrološke ...) za ustrezno načrtovanje konservacije in predstavitve arheoloških ostalin?
- Katera dovoljenja so potrebna, da opravite predvidena dela?
- Kdo bo opravil predvidena dela, kdaj in kako?

Dodatne zaščitne strukture in drugi postopki varovanja arheoloških ostalin

- Ali so potrebne dodatne strukture za zaščito arheoloških ostalin?
- Ali je za zaščito arheoloških ostalin potreben sistem za odvodnjavanje odvečne vode, tudi podtalnice?
- Ali so na najdišču krhke arheološke ostaline, ki jih je treba zaščititi z zaprtimi stavbami, nadstreški, s steklenimi mostovži ali na drug način? Katera oblika zaščitne strukture bi najbolj ustrezala vašemu najdišču in njegovi okolici? Kateri sistem prezračevanja bo najprimernejši za to strukturo?
- Kakšni so vremenski pogoji skozi leto? So lahkočasne obloge ali sezonske zaščitne strukture, ki jih je mogoče sneti, v vašem primeru ustrezne?
- Katera dovoljenja so potrebna, da opravite predvidena dela?
- Kdo bo opravil predvidena dela, kdaj in kako?

4.3 Sistemi nadzora in spremljanja obiskovalcev

Nadzor in spremljanje obiskovalcev na arheološkem najdišču

- Ali bo dostop do arheološkega parka mogoč za vse obiskovalce ob katerem koli času ali bo za vstop potrebno plačilo vstopnine in bo park imel določen čas obratovanja? Ali je najdišče ograjeno? Ali je najdišče ponoči osvetljeno?
- Za katere namene bi potrebovali sistem nadzora in spremljanja obiskovalcev (zbiranje podatkov o obiskovalcih, štetje števila obiskovalcev, preprečevanje nezaželenih aktivnosti, kot sta vandalizem in ropanje, itd.)?
- Kakšno obnašanje pričakujete od obiskovalcev?
- Ali arheološki park potrebuje strožja merila nadzora, kot so ograje, kamere in stražarji, da bi preprečili poškodbe in vandalizem na arheološkem najdišču? Ali je najdišče zelo krhko (npr. zaradi specifičnih materialov, kot so freske in leseni elementi) in ali sta v vaši regiji vandalizem in ropanje pogosta problema?
- Ali je na najdišču mogoča povezava na električno omrežje za vzpostavitev kamer ali bo treba postaviti kamere na sončne celice? Bo kdo nenehno spremljal posnetke kamer ali jih boste samo preverili v primeru, da pride do vandalizma? So na najdišču že zaposleni, ki bi lahko poleg svoje redne dejavnosti opravljali aktivnosti občasnega varnostnega nadzora in osnovnega spremljanja obiskovalcev? Boste zaposlili novo osebo, ki bo nadzirala najdišče?
- Kdo bo zbiral, procesiral in interpretiral podatke o obiskovalcih (zaposleni ali zunanji strokovnjaki)?

4.4 Krajinska ureditev

Krajinska ureditev v arheološkem parku

- Katera značilnost/ostalina je v arheološkem parku najpomembnejša oziroma najbolj izstopa? Katera je najbolj zanimiva za povprečnega obiskovalca? Kateri vrstni red ogleda značilnosti/ostalin skozi arheološki park je najbolj optimalen? Kako je torej najbolje oblikovati poti skozi park? Ali so potrebni mostovži? Kateri materiali bi bili najprimernejši za poti in mostovže?
- Ali nameravate zgraditi sistem za odvodnjavanje poti in parkovnih površin?
- Ali je konfiguracija terena primerna za gibalno ovirane obiskovalce? Kaj lahko storite, da izboljšate fizično dostopnost vašega arheološkega parka?
- Katere lokacije arheološkega parka imajo najboljši razgled po najdišču oziroma katere lokacije je mogoče razviti v razgledno točko?
- Katere lokacije imajo dovolj prostora in so primerne za uporabo kot območja za počitek in piknik?
- Katere vrste okrasnih elementov (botaničnih, arhitekturnih, umetniških in drugih) lahko vključite v vaš arheološki park pri upoštevanju zgodovinskega konteksta in občutljivosti okolice (npr. vedute mesta)?
- Kateri deli arheološkega najdišča so lahko dodatno predstavljeni ali izpostavljeni z uporabo botaničnih in/arhitekturnih elementov?

4.5 Obvezna infrastruktura in storitve

Dostopnost do arheološkega parka

- Ali je mogoče uporabiti obstoječa parkirna mesta v bližini arheološkega parka ali je potrebno novo parkirišče?
- Ali je mogoče arheološki park vključiti v obstoječo mrežo javnega prometa?
- So v bližini arheološkega parka že obstoječe polnilne postaje za električne avtomobile in kolesa? Če ne, ali jih nameravate postaviti za arheološki park?
- Ali so v okolici arheološkega parka mesta za izposajo avtomobilov, koles ali drugih oblik transporta (npr. električni skiro)? Če ne, ali jih nameravate zgraditi za arheološki park?
- Ali nameravate zgraditi vhodni objekt oziroma recepcijo ter ograjiti park?
- Kako bo urejen dostop (prost, plačljiv, urniki)?

Osnovna infrastruktura in storitve arheološkega parka • Ali nameravate zgraditi sistem osvetlitve poti v arheološkem parku? Kaj pa osvetlitev arheoloških ostalin in tabel? • Ali nameravate postaviti klopi za počitek obiskovalcev? Ali bodo klopi imele nadstrešek oziroma bo zagotovljena senca? Ali bodo prisotni tudi pitniki? • Ali bo vaš arheološki park imel določeno območje za piknik? Ali bo to območje zaščiteno pred elementi (sonce, dež, veter)? • Ali obstajajo predeli arheološkega parka, kamor obiskovalci ne bodo smeli zahajati (zaradi krhkosti izpostavljenih arheoloških ostalin ali nevarnih lokacij)? Kako nameravate zaščititi ta območja? • Kje nameravate postaviti koše za smeti? Če nameravate vaš arheološki park odpreti tudi za domače ljubljence, ali boste postavili tudi koše za pasje odpadke? • Kje nameravate postaviti toalete? Ali bodo vključevale toalete za invalide in previjalne mize za dojenčke? • Ali nameravate omogočiti prosti dostop do Wi-Fi omrežja v celotnem parku ali samo v določenih predelih parka? Ali nameravate v parku zgraditi postaje za polnjenje pametnih telefonov?
Vzdrževanje • Kako nameravate rešiti problem rednega vzdrževanja opreme in infrastrukture (toalet, poti, ograj, smerokazov, tabel ...), košnje trave in praznjenja smeti? Boste zaposlili vzdrževalca ali boste za to najeli zunanjega izvajalca? • Gl. tudi poglavje 5.2.2.

4.6 Interpretacija in interpretativni mediji

Delovna skupina za interpretacijo in izbira značilnosti • Katere koristi vam bo prineslo načrtovanje interpretacije arheološke dediščine? • Ali bo delovna skupina Načrta izvedla tudi načrtovanje interpretacije ali boste za to najeli zunanjega izvajalca? • Določite, katero arheološko najdišče in katere njegove značilnosti bodo del vašega načrtovanja interpretacije.
Načrtovanje interpretacije: cilji, teme in analiza obiskovalcev • Kaj želite, da se bodo obiskovalci naučili iz vaše interpretacije? Kaj želite, da bodo čutili ob vaši interpretaciji? Kaj želite, da bi obiskovalci naredili po obisku vašega arheološkega parka? To bodo vaši cilji interpretacije. Boste načrtovali vaše cilje za celotno najdišče ali za vsako posamezno značilnost posebej? • Kaj bo glavna tema (sporočilo) vaše interpretacije? Kako boste razvili svojo temo? Bo vaše arheološko najdišče imelo več tem (t. i. podteme), ki bodo med seboj povezane s pomočjo krovne teme? Katere vsebine boste vključili v interpretacijo? • Za koga boste razvili svojo interpretacijo? Kdo so vaši obiskovalci? Zakaj pridejo v arheološki park? Kakšna je njihova motivacija? Kakšne so njihove značilnosti? Od kod prihajajo? V kako velikih skupinah prihajajo? Katere vrste obiskovalcev želite privabiti v vaš arheološki park?
Izbira interpretativnih medijev • Ali boste interpretirali arheološko najdišče kot celoto, arheološko najdišče in vse njegove značilnosti ali zgolj nekatere značilnosti arheološkega najdišča? Katere značilnosti arheološkega najdišča boste interpretirali? Boste za to uporabili več kot en interpretativni medij? • Ali boste na vašem arheološkem najdišču uporabili osebno interpretacijo (vodene ogleda, prikaze ...)? Kdo bo pripravil, napisal, izvedel, organiziral in izboljšal vašo osebno interpretacijo? Boste v ponudbo vključili participativne aktivnosti (npr. delavnice)? Kdo bo pripravil, izvedel, organiziral in izboljšal vaše participativne aktivnosti? • Ali boste na vašem arheološkem najdišču uporabili neosebno interpretacijo in kateri medij oziroma katere boste izbrali? Če boste izbrali interpretativne publikacije (letake, vodnike ...), razmislite o tem, kdo bo natisnil, izdal, razširil in hranil vaše publikacije. Če nameravate postaviti interpretativne table, razmislite o tem, kdo bo napisal interpretacijo, kdo bo oblikoval table in kdo jih bo postavil. Če nameravate ponuditi avdiovodnike, razmislite o tem, kdo bo napisal interpretacijo, kdo bo posnel vodnike in na kakšnih napravah bodo dostopni. • Ali boste na vašem arheološkem najdišču uporabili avdio-vizualne, multimedijske ali druge digitalne medije? Kako boste napajali vaše električne naprave? Kdo bo pripravil vsebino za te naprave? Kdo bo potem razvil ustrezne tehnične vidike za te naprave? Kako boste vzdrževali te naprave? • Ali boste v vašem arheološkem parku postavili interpretativni center za obiskovalce? Katere interpretativne medije boste vključili v ta center? Ali bo center vključeval tudi druge storitve za obiskovalce (toaile, gostinska ponudba ...)? Ali bo center na arheološkem najdišču, v njegovi bližini ali na povsem drugi lokaciji? Kdo bo pripravil načrt za ta center? • Ko izbirate interpretativni medij, razmislite o možnostih vandalizma na vašem arheološkem najdišču, pogostosti in številu obiskovalcev, okoljskih dejavnikih in številu potrebnih zaposlenih.
Implementacija in evalvacija • Razmislite o stroških in sredstvih, ki jih boste potrebovali za implementacijo izbranih interpretativnih medijev. • Ali boste najeli zunanjega strokovnjaka za interpretacijo, da vam napiše interpretativne vsebine? • Ali boste v arheološkem parku potrebovali novo osebje? Ali bodo zaposleni potrebovali določena znanja, da bodo učinkoviti vodniki po arheološkem najdišču? • Ali bodo vaši izbrani interpretativni mediji potrebovali redno vzdrževanje? • Kako boste ocenili, ali vaša interpretacija deluje? Kako pogosto boste anketirali obiskovalce? Kako pogosto boste upajali spremembe? • Gl. tudi poglavje 5.

4.7 Komercialna infrastruktura in storitve

Komercialni objekti in storitve v arheološkem parku

- Ali boste v arheološki park vključili gastronomsko ponudbo? Kje bo stal gostinski objekt? Boste storitev ponujali sami ali boste najeli zunanjega izvajalca?
- Ali boste v vaš arheološki park vključili prodajalno s spominki? Kje bo trgovina? Kdo bo upravljal s trgovino? Kakšne artikke boste prodajali in v trgovini? Ali se boste povezali z lokalnimi izdelovalci in v njej ponujali lokalne produkte?
- Ali se boste povezali z lokalnimi ponudniki nastanitve in jih vključili v produkt svojega arheološkega parka? Boste omogočili prostor za avtokamp v bližini arheološkega parka? Ali je možno v bližini vzpostaviti tematsko usklajeno obliko nastanitve?

Dodatne komercialne storitve in aktivnosti

- Ali boste v arheološkem parku organizirali plačljive festivale? Kakšne vrste festivalov? Kdo vam bo pomagal pri organizaciji oziroma s kom boste sodelovali? Bodo to tematski festivali (npr. srednjeveški)?
- Ali boste v arheološkem parku organizirali umetniške predstave? Kakšne vrste predstav? Kdo vam bo pomagal pri organizaciji oziroma s kom boste sodelovali? Kje bodo predstave potekale?
- Ali boste v arheološkem parku organizirali občasne razstave? Kje bodo postavljene? Kakšna bo vsebina razstav (nove raziskave, lokalna umetnost ...)?
- Ali boste v arheološkem parku organizirali športne in druge igre? Kje bodo potekale? Bodo del festivala ali samostojen dogodek? Ali bodo igre imele temo (npr. rimske igre)?
- Ali boste v arheološkem parku omogočili organizacijo družinskih dogodkov, kot npr. rojstnodnevne zabave? Kje bodo potekale? Kdo jih bo organiziral, vaše osebe ali zunanji izvajalec?
- Ali boste omogočili donacije za določene konservatorske projekte? Kako boste zbirali donacije in kako boste donatorje obveščali o poteku projekta? Ali boste iskali sponzorje vašega parka?
- Ali boste v arheološkem parku dovolili oglaševanje?
- Ali predvidevate, da boste prihodke vlagali v aktivnosti konserviranja arheoloških ostalin in izboljšanja parka?

4.8 Komunikacija, promocija in blagovna znamka

Načrtovanje komunikacije: cilji, teme in analiza obiskovalcev

- Katere koristi bo prineslo načrtovanje komunikacije in promocije vašega arheološkega parka?
- Zakaj si želite komunikacije z lokalno skupnostjo? Kakšen je vaš cilj?
- S kom želite komunicirati? Kdo je vaša publika?
- Kaj želite komunicirati? Kaj je vaše sporočilo?
- Kako želite komunicirati? Katere komunikacijske kanale boste uporabili?
- Koga lahko kontaktirate in kaj morate storiti, da lahko uporabljate te komunikacijske kanale?
- Kako boste razširili svoje sporočilo?
- Kdo bo vodil načrtovanje komunikacije?

Namen vaše komunikacije

- Želite biti poznani oziroma bolj poznani v vaši lokalni skupnosti?
- Želite izobraziti javnost o kulturni dediščini?
- Želite razširiti svojo publiko?
- Želite pritegniti prostovoljce, ki vam bodo pomagali pri delu?
- Želite privabiti podpornike ali širšo javnost, da se zavzame za vašo stvar?
- Želite zbrati denar za vaše projekte?
- Kdo bo odgovoren za prepoznavanje smisla vaše komunikacijske strategije?

Publika

- Koga želite doseči?
- Od kod prihajajo vaši obiskovalci?
- Kakšna je njihova starostna razdelitev in iz kakšnih družbeno-ekonomskih okolij prihajajo?
- Kako dolgo traja povprečen obisk?
- Ali med obiskovalci prevladuje prepričanje, da je vstopnina primerna, ali menijo, da so glede na trenutno ponudbo plačali preveč?
- Kje so zapravili denar in koliko?
- Katere značilnosti vašega arheološkega parka kot destinacije so bile najpomembnejše za obiskovalce (interpretacija, druženje, rekreacija, hrana, nakupovanje ...)?
- Zakaj so se odločili za obisk vašega arheološkega parka?
- Katera doživetja ali rekreacijske priložnosti so iskali?
- Ali je vaš arheološki park dosegel ali celo presegal njihova pričakovanja glede aktivnosti, ki so jih lahko doživeli?
- kateri so njihovi najboljši ali najmočnejši spomini obiska v vašem arheološkem parku?
- Kdo vam bo pomagal analizirati publiko in obiskovalce?

Sporočilo

- Ali so cilji vašega sporočila jasni (za vas in za vašo publiko)?
- Katere informacije naj bi vaša publika dobila?
- Kaj želite, da bi obiskovalci občutili do vašega arheološkega parka?
- Kaj želite, da stori vaša publika na podlagi prejetega sporočila?
- Kako boste razširili vaše sporočilo? Katere medijske kanale boste uporabili?
- Katere kompetence in znanja potrebujete za doseganje vaših ciljev?
- Kdo bo odgovoren za načrtovanje in razvoj vsebin vaših sporočil?

Stroški - Koliko finančnih sredstev boste potrebovali za implementacijo vaših komunikacijskih aktivnosti? - Kakšni so stroški za vse vrste aktivnosti? - Kdo vam bo pomagal pri zasnovi finančnega načrta (<i>budget</i>)? - Gl. tudi poglavje 5.
Ovire in težave - Kaj lahko gre narobe? Kaj lahko v tem primeru storite? - Katere so potencialne ovire ali težave pri doseganju vaše publike? - Kdo vam bo pomagal pri reševanju potencialnih tveganj?
Monitoring in evalvacija - Ali je bila vaša ciljna publika izpostavljena sporočilu in drugim komunikacijskim aktivnostim, kot je bilo načrtovano? - Kako je publika reagirala na vaše sporočilo? - Ali je bil cilj sporočila dosežen? - Ali obstajajo elementi vaše strategije komuniciranja, ki ne dosegajo vaše ciljne publike? Kako lahko izboljšate te elemente, da bodo bolje dosegli vašo ciljno publiko? - Kdo vam bo pomagal pri evalvaciji vaše komunikacijske strategije? - Gl. tudi poglavje 5.

4.9 Povezovanje in integracija z drugimi lokalnimi ali regijskimi arheološkimi/kulturnimi atrakcijami

Mreženje (networking) - Ali boste pri pripravi vašega Načrta razmislili o mreženju? Kateri bodo vaši razlogi za mreženje? Kako boste našli partnerje? - Boste pobudnik nove mreže ali boste poskušali najti obstoječe mreže in se jim pridružiti? - Razmislite o prednostih mreženja za vas in za vaše partnerje.
Povezovanje kulturnih atrakcij v kulturno pot ali turo (voden ogled) - Katere so lahko prednosti povezovanja vašega arheološkega parka s kulturnimi atrakcijami v okolici v pot ali turo? - Katera arheološka najdišča in kulturne ali druge atrakcije bodo del vaše poti ali ture? Jih bo povezovala skupna tema? Ali bo imela vsaka lokacija svojo podtemo? Kje želite, da se vaša pot ali tura začne in kje konča? - Kaj želite, da se obiskovalci naučijo, začutijo in naredijo (vaši cilji)? Ali boste načrtovali cilje za celotno pot ali za vsako posamezno lokacijo? - Kakšno vrsto obiskovalcev želite privabiti na vašo pot ali turo? Kaj boste naredili, da bo vaša pot fizično čim bolj dostopna, posebej za gibalno ovirane? - Katere interpretativne medije boste uporabili? Bodo ti na vsaki vključeni lokaciji (interpretativne table)? Boste zaposlili vodiče, natisnili publikacije ali ustvarili mobilno aplikacijo z avdiovodnikom?

4.10 Sodelovanje s turizmom

Povezovanje arheološkega parka s turizmom - Na kaj se osredotoča turistična strategija vašega mesta; na katere teme, vsebine, publike, občasne dogodke? - Kako je arheološka dediščina vključena v turistično strategijo, kakšna je njena vloga kot atrakcija vašega mesta? - Kako vaša ponudba prispeva k turistični strategiji vašega mesta? - Kdo so glavni turistični akterji v vašem mestu (turistične agencije, organizatorji ogledov, ponudniki nastanitev, gastronomija, druge kulturne atrakcije)? - Kako sodelujete s temi akterji v vašem lokalnem/regijskem turizmu? Kako oni vključujejo vašo ponudbo v sklopu svojih aktivnosti? Kaj bi lahko izboljšali v tem sodelovanju? Kako bi ga izboljšali?
Obiskovalci - Kako bi opisali vaše obiskovalce: katerim starostnim skupinam pripadajo, v kakšnih skupinah prihajajo, se večinoma zanimajo za kulturo, od kod prihajajo ...? - Ali obstajajo določene skupine obiskovalcev, ki jih lokalne turistične organizacije želijo privabiti? - Katere ponudbe bi lahko pripravili za te skupine obiskovalcev? - Ali veste, kaj obiskovalci pričakujejo ob obisku vašega arheološkega parka, je bila na to temo že izvedena kakšna raziskava?
Ekonomске in družbene koristi ter izzivi turizma - Kakšne so koristi povezovanja vašega arheološkega najdišča s turističnimi storitvami v mestu/okolici? - Kakšni so izzivi turizma, še posebej če se število obiskovalcev povečuje? - Kakšna tveganja vidite v vključitvi vašega arheološkega najdišča v širšo turistično ponudbo? - Ali obstajajo dodatne možnosti izobraževanja v turizmu za osebje vašega arheološkega parka? - Na kakšen način vključujete lokalno skupnost v vaše aktivnosti? Je to že ustaljena praksa?

4.11 Raziskave

Nujne dodatne raziskave

- Kateri podatki so trenutno pomanjkljivi, katere informacije so potrebne za uspešnejše načrtovanje ter izboljšanje aktivnosti na vašem arheološkem najdišču?
- Katere vrste raziskav boste morali izvesti, da pridobite te informacije? Kdaj in kdo bo izvedel te raziskave?
- Kako lahko deležnike in javnost vključite v raziskovalni proces ali vsaj v predstavitev rezultatov raziskav?

5 IMPLEMENTACIJA IN VZDRŽEVANJE

5.1 Načrtovanje aktivnosti in izvedba potrebnih del

Izvedbeno obdobje 1 (2022)						
ID	Aktivnost	Nosilec aktivnosti	Strošek	Viri financiranja	Čas izvedbe	Izvedeno
A.1.1	Postavitev 2 interpretativnih tabel v arheološkem parku	Upravitelj parka	1.000 €	Projekt ArcheoDanube	Marec 2022	DA
A.1.2	Izvedba prireditve žive zgodovine v arheološkem parku	Muzej in lokalne osnovne šole	3.000 €	Občinsko financiranje in donacija	2. 2. 2022	NE COVID-19!
A.1.3	Izvedba 12 kreativnih delavnic	Zunanji izvajalec	1.800 €	Kotizacija	Enkrat na mesec	DELOMA (6 delavnic)
A.1.4	Dodati novo vrstico za vsako aktivnost posebej. Priporočamo pripravo tabele v Exel-u!	...	...	...	..	(izpolni se naknadno, po izvedbi)
Izvedbeno obdobje 2 (2023)						
A.2.1	...	...	...	...	..	...

5.2 Organizacijska struktura in vzdrževanje

5.2.1 Organizacijska struktura arheološkega parka

1. Administracija					
ID	Storitev	Naloge	Cilji	Odhodki	Prihodki
B.1.1	Vodstvo				
B.1.2	Računovodstvo				
B.1.3	Kadrovska služba				
B.1.4	Čiščenje				
B.1.5	Vzdrževanje parkovne opreme in infrastrukture				
B.1.6	Nadzor in varovanje				
B.1.7	Recepcija				
B.1.8	Komunikacije				
2. Konservatorska dejavnost in prezentacija					
B.2.1	Konserviranje, vzdrževanje arheoloških ostalin in redni konservatorski monitoring				

B.2.2	Prezentacija				
B.2.3	Interpretacija (vodstva, pedagoški programi, ...)				
B.2.4	Raziskave				
3. Dodatne storitve					
B.3.1	Parkiranje				
B.3.2	Trgovina				
B.3.3	Gostinske storitve				
B.3.4	Nastanitve				
B.3.5	Organizacija dogodkov				

5.2.2 Načrtovanje aktivnosti vzdrževanja arheološkega parka

Opcijsko ga pripravimo kot samostojno tabelo, lahko ga tudi združimo s tabelo 5.1.

1. Vzdrževanje opreme, inštalacij in pohištva				
ID	Aktivnost	Nosilec aktivnosti	Čas izvedbe	Izvedeno
C.1.1	...			
2. Vzdrževanje parkovne ureditve				
C.2.1	...			
3. Čiščenje				
C.3.1	...			
4. Vzdrževanje arheoloških ostalin				
C.4.1	Odstranjevanje rastlinja z arheoloških ostalin	Oddelek za konservatorsko dejavnost in prezentacijo	Vsako leto dvakrat: junij in oktober	DA
C.4.2	...			
5. Vzdrževanje digitalnih vsebin				
C.5.1	Redno vzdrževanje spletne strani			

5.3 Monitoring in občasna evalvacija

5.3.1 Monitoring

Predmet monitoringa	Kazalniki	Metoda zbiranja podatkov	Nosilec aktivnosti	Čas izvedbe	Izvedeno
D.1 Profili obiskovalcev po posameznih sezonah, glede na spol, narodnost, starost ter status (zaposlen, nezaposlen, študent ...)	Število obiskovalcev v posamezni kategoriji po sezoni	Anketiranje obiskovalcev na vходу v park in beleženje v Exel tabeli	Receptor	Stalno	

5.3.2 Evalvacija

Predmet evalvacije	Viri podatkov za evalvacijo	Način evalvacije	Nosilec aktivnosti	Čas izvedbe	Izvedeno
--------------------	-----------------------------	------------------	--------------------	-------------	----------

E.1 Zadovoljstvo obiskovalcev	Anketa na računalniku pri izhodu iz parka, spletna anketa, namenski intervjuji, statistika obiskovalcev	Kvantitativno in kvalitativno ovrednotenje podatkov v evalvacijskem poročilu	Zunanji izvajalec	Enkrat letno	
-------------------------------	---	--	-------------------	--------------	--

5.4 Zaposlovanje in usposabljanje osebja (in prostovoljcev)

Osebe, zunanji izvajalci in prostovoljci

- Ali imate kadrovske načrte? Uskladiti ga je treba s predvideno organizacijsko strukturo (poglavje 5.2.1) in z vsemi predvidenimi aktivnostmi.
- Katere profile potrebujete za izvedbo načrtovanih aktivnosti, vzdrževanje arheološkega parka in predvideno organizacijsko strukturo?
- Koliko ljudi boste zaposlili? Nameravate zaposliti osebe za polni delovni čas, polovični delovni čas ali najeti zunanje izvajalce za pogodbeno delo? Kako bo poskrbljeno za usposabljanje osebja?
- Ali nameravate v delo vključiti prostovoljce in študente? Kateri dokumenti so zato potrebni? Kako jih boste usposobili in vključili v delo? Kdo bo vodil program prostovoljcev? Kdo bo vodil delo študentov?